

ROKAS GRĀMATA

GADSKĀRTU UN GODU PASĀKUMU ORGANIZĒŠANA

Rokasgrāmata lauku tūrisma
uzņēmējiem

LAUKU CEĻOTĀJS

Rokasgrāmatas autori:

Inese Roze, Amatas novada folkloras kopas "Ore" vadītāja, Tradicionālās kultūras iniciatīvu centra "KašTe" vadītāja, Amatas novada Amatu mājas vadītāja.

Aelita Vilde Batņa, pirtniece un pirts skolas „Lielzemeses” vadītāja

Juris Batņa, psihoterapeits un pirtnieks, biedrības „Lauku Pirtnieki” vadītājs

Paldies par fotogrāfijām:

Inesei Rozei

LLTA "Lauku ceļotājam": Jurim Smajlinskim, Elīnai Kalējai

Annai Paleionei un tradīciju kopai „Pērkonieši”

Viesu mājai "Purmaļi" un fotogrāfam Vilnim Slūkam

Pirtīm "Lielzemeses" un "Piekūni"

"Pirtlietu darbnīcai"

"Priedes krogam"

Izdošanas gads 2014.

Rokasgrāmatas ir izstrādātas projekta "Heritage Tourism" ietvaros, kas finansēts ar daļēju Centrāl - Baltijas INTERREG IV A programmas atbalstu 2007-2013.

Publikācijas saturs atspoguļo autora uzskatus un Vadošā lēstāde nav atbildīga par projektu partneru publicēto informāciju.

SATURS

levads	2
1 GADSKĀRTU PASĀKUMU ORGANIZĒŠANA KĀ TŪRISMA PRODUKTS	3
Ziemassvētki	4
Meteņi	8
Lielā diena	10
Ūšiņi	12
Jāņi – vasaras saulgrieži	14
Apjumības - miķeļi	17
Mārīņi	18
2 CILVĒKA MŪŽA GODU ORGANIZĒŠANA KĀ TŪRISMA PRODUKTS	19
Krustabas	20
Vedības	22
Bedības	24
3 LATVISKIE PIRTS RITUĀLI UN TRADĪCIJAS KĀ TŪRISMA PRODUKTS	25
Pirts kā gara un miesas attīrīšanās vieta	26
Latviešu pirts tradīcijas vēsturiski un mūsdienās	27
4 GALVENIE PRINCIPI UN PRIEKŠNOTEIKUMI VEIKSMĪGA TŪRISMA PRODUKTA IZVEIDĒ	31
Noderīgas saites un avoti	32
5 KONSULTĀCIJAS PROGRAMMAS LAUKU SAIMNIECĪBU PIEMĒRI	33
Ziemas Saulgrieži “Purmaļos”	34
Izmantotā literatūra	43
Masku gatavošanas programma/ Mārīņi/ Ziemas saulgrieži/ Meteņi	44
Izmantotā literatūra	49
Lielās dienas svinēšana Laumu dabas parkā	50
Izmantotā literatūra	62
Vedības „Kučuru Dzīrnāvās”	62
Izmantotā literatūra	73

IEVADS

Šī rokasgrāmata ir viena no trim „Lauku ceļotāja” izdotajām rokasgrāmatām lauku tūrisma uzņēmējiem par latviskā mantojuma pielietošanu lauku tūrisma piedāvājumā:

GADSKĀRTU UN GODU PASĀKUMU ORGANIZĒŠANA

LATVIEŠU VIRTUVE

LATVISKA ARHITEKTŪRA, INTERJERS UN AINAVA

Visas rokasgrāmatas ir daļa no plašāka pasākumu kopuma projekta „Kultūras mantojuma vērtību

un potenciāla veicināšana Latvijas lauku tūrismā” ietvaros (www.kultura.celotajs.lv). Projekta mērķis - iniciēt uz latviskā mantojuma balstītus lauku tūrisma produktus, palīdzot lauku tūrisma uzņēmējiem tos veidot profesionālus un konkurētspējīgus. Latviskais mantojums projekta izpratnē ir paaudzēs pārmantotās un joprojām dzīvās tradīcijas gan sadzīvē, svētkos, virtuvē, ēku būvē, mājas un dārza iekārtojumā, gan citās dzīves jomās – kuras, sakņojoties pagātnē, veido mūsu šodienas latvisko identitāti.

Rokasgrāmatas ietver arī projekta konsultāciju programmas pieredzi. Konsultāciju programmai no pietiektajām tika izvēlētas 15 saimniecības, kas izmantoja profesionāļu ieteikumus, lai savā saimniecībā izveidotu vai uzlabotu latviskā mantojuma tūrisma produktu.

Kultūras mantojums – cilvēka radošās darbības rezultāts, kas izpaužas materiālā un nemateriālā formā. Aptver kultūrvēsturiskas vietas, ēkas, kultūrainavu, mākslas darbus, senlietas, valodas, paražas, tradīcijas, tradicionālās prasmes un pieredzi, simboliskas un garīgās vērtības. Kultūras mantojuma vērtību nosaka tā autentiskums.

Eiropas Savienībā ar kultūras mantojumu tiek saaprasts kustamais un nekustamais mantojums (muzeji, kolekcijas, bibliotēkas, arhīvi), arheoloģiskais un arhitektūras mantojums, dabas mantojums (ainavas un dabas skaits), lingvistiskais un gastronomiskais mantojums, kā arī tradicionālās profesijas. Kultūras mantojums veicina gan kultūras identitāti, gan ekonomisko attīstību.

21.gadsimtā latviešu nemateriālā kultūras mantojuma, sevišķi etniskās kultūras izpausmju saglabāšana kļūst arvien apdraudētāka, jo samazinās nemateriālā kultūras mantojuma funkcionālā nepieciešamība un lietderība, līdz ar to sadzīvē nemateriālās kultūras prasmes zaudē savu aktualitāti. Samazinās meistaruru un prasmju pārmantotāju skaits, īpaši no paaudzes paaudzē, kas saistīts ar to, ka straujais dzīves ritms un ekonomiskā situācija nosaka jaunajai paaudzei daudz ātrāk atstāt savas ģimenes un kļūt patstāvīgai, līdz ar to saīsinot laika intervālu, kad iespējams radīt interesi un iespēju apgūt un pārmantot zināšanas un prasmes. Samazinās arī to cilvēku skaits, kuri vēlas apgūt šīs prasmes un iemaņas.

Tāpēc mūsdienās nemateriālais kultūras mantojums ne tikai atspoguļo nacionālās un vietējās kultūras

savdabību, bet ir ieguvis jaunu nozīmi – tas veicina sabiedrības toleranci pret kultūru daudzveidību un rosina cilvēka radošo darbību. Globalizācijas laikmetā atšķirīgais un dažāda veida iegūst arvien lielāku vērtību, tāpēc mantojumu var izmantot gan kā instrumentu nacionālās kultūras kopainas atspoguļošanai un nacionālās pašapziņas veidošanai, bet arī kā resursu tautsaimniecības nozaru attīstīšanai, arī lauku tūrisma, tai skaitā kultūras tūrisma attīstīšanai.

Līdz ar to nemateriālais kultūras mantojums var kalpot ne tikai kā peļņas avots lauku tūrismā un uzņēmējdarbībā, bet, arī, izmantojot to kā „produktu”, tas tiek mērķtiecīgi saglabāts, popularizēts, tā vērtības tiek nostiprinātas, tiek veicināta tā tālāknošana, atjaunošana un atdzīvināšana mūsdienu kultūrvidē.

Tradicionālās kultūras mantojums var kļūt par nozīmīgu resursu Latvijas lauku tūrisma attīstībā.

Svarīgu nemateriālā kultūras mantojuma daļu veido latviešu gadskārtu svētki un ģimenes godi, kas savukārt ietver ļoti plašas pasākumu organizēšanas iespējas lauku tūrismā – te iespējams veikt gan rituālas darbības, kas saistītas ar dziedāšanu, dejošanu un iešanu rotaļās, gan veiklības un atjautības spēles, gan „sacensības”, mācīties zāļu sievu gudrības un pirts ziņības, rokdarbus, amatus, saimniecības un kulinārās prasmes.

Šī rokasgrāmata domāta lauku tūrisma uzņēmējiem, kuri vēlas tūristiem piedāvāt kultūrtūrisma programmas ar aktīvu līdzdarbošanos, kas balstītas latviešu tradicionālās kultūras daudzveidīgajās izpausmēs.

1

GADSKĀRTU PASĀKUMU
ORGANIZĒŠANA
KĀ TŪRISMA PRODUKTS

Pasaules kultūru daudzveidības iepazīšanas process sākas ar zināšanām, prasmēm un pozitīvu attieksmi pret konkrētas kultūrvides savdabību un tās kultūru. Latviešu gadskārtu svētku un to svinēšanas jēga ir vēlēt labu kaimiņiem, savai saimei, saskaņā ar tradīcijām veikt rituālus, kas nodrošina auglību un saimes dzīves sekmīgu dzīves gaitu turpmāk, kopt savstarpējās attiecības, izrādīt sevi goda drēbēs, kas papildinātas vai darinātas iepriekšējās ziemas rokdarbu sezonā, paskatīties uz citiem.

Tā kā visi gadskārtu svētki vislabāk svinami laukos un ārā, tad lauku sētas ir īsti piemērotas, lai aicinātu viesus – vietējus un tālākus ceļotājus, lai mācītu un rādītu viņiem, kā mēs kopā varam kārtīgi nosvinēt svētkus. Tūrisma programmās ir iespējams iekļaut šādas

gadskārtas un svinamās dienas: Ziemassvētki jeb Ziemas saulgrieži, Meteņi, Lieldienas, Ūsiņi, Vasaras saulgrieži jeb Jāņi, Miķeļi, Mārtiņi un ar tiem saistītās parašas. Veidojot tūrisma programmas, ieteicams izmantot savam novadam raksturīgās parašas, kas piedāvājumu padara unikālu un īpašu starp citiem. Lai izzinātu apvidum raksturīgās tradīcijas, var sākt ar gados vecāku radinieku, kaimiņu, iedzīvotāju iztaujāšanu – par to, kā dažādi svētki svinēti viņu bērnības gados, vēl labāk, ja ir kādi senāk pārmantoti stāsti par dažādām parašām. Tradīciju apzināšanā, kā arī programmu īstenošanā palīdzību var lūgt tuvējām folkloras kopām, kā arī meklēt informāciju Latvijas folkloras krātuvē, dažādā izziņošā literatūrā, novadpētniecības un vēstures muzejos, utt.

ZIEMASSVĒTKI

Tipiska Latvijas ziemas ainava

*Ziemassvētki atnākuši,
Pastaliņu plēsējiņi:
Trīs dieniņas, trīs naktsniņas,
Ne miedzīņa negulēju.*

Ziemas Saulgriežu parasti svin starp 20. un 23. decembri, kad diena ir kļuvusi visīsākā un nakts – visgarākā. Aktuālas kļūst gaismas un tumsas, šīs saules un viņsaules, kosmosa un haosa, pasaules radīšanas tēmas. Tas astronomiski iezīmē ziemas sākumu, taču latviešiem iezīmēja ziemas vidu, jo saimnieciskā ziņā ziema sākas Mārtiņos un ilgst līdz Meteņiem. Svinībās notiek iepriekšējā laika posma kopsavilkuma aktualizēšana, piemin pagājušā gada grūtumus, veic maģiskas darbības, lai no tiem atbrīvotos, un nodrošinātu druvu auglību un izdošanos nākamajā gadā, priecājas par gaismas atgriešanos.

Ziemassvētki un to gaidīšanas laiks saistāms ar dažādām parašām un rituāliem, ko var izmantot par pamatu tūrisma programmu izveidošanai – danči rotaļas, zilēšana, mīklu minēšana, dziedāšana, stāstu stāstīšana, tradicionālo rotājumu gatavošana, masku gatavošana, Ziemassvētku ēdienu gatavošana, masku gājieni, bluķa vilkšana, pirti iešana u.c.

Ķekatnieki pirms došanās masku gājienā

MASKOŠANĀS, MASKU GĀJIENI

Ziemassvētkos notiek visintensīvākās ķekatnieku izdarības. Auglības veicināšana iespējama tikai paliekot nepazītam. Jo raibāks un dīvaināks izskatās maskotais, jo lielāks ir viņa maģiskais spēks. Maskotie ļaudis nes mājai svētību, auglību, aizsargā to no ļauniem gariem, masku gājieni Ziemassvētkos ir jautri un trokšņaini – tiek grabināti, skandināti un spēlēti visi iespējamie instrumenti – grabuļi, klabatas, katla vāki, dūdas, u.c.

Tradicionālo Ziemassvētku masku grupā ietilpst šādas maskas: Lācis – Lāča dīdītājs, Zirgs, Dzērve, Vilks, Kaza, Nāve, Čigāniete, Garā sieva, Mazais vīriņš, Zids, Siena guba, Slotā, Kūlītis, Jaunais pāris, kad liels garš tēvainis tiek pārgērbts par brūti, bet maza smalka dāma par brūtgānu u.c. Pirms masku gatavošanas iepazīstiet savu apvidus tradicionālās maskas. „Lācis” aizbaida ļaunos garus. „Dzērve” masku gājienā simbolizē gudrību, apdomību un prātu, „Vilks” simbolizē jaunumu un tumsu, „Kaza”, – gaismu, sauli, utt.

Tradicionālo masku gatavošanai ieteicams izmantot tradicionālos materiālus – lina pakulas, vilnas kārsu, skaidas, kažokādas, dzijas, ogles, bietes, milti, vilnas, lina audumi, pluču dzija, pogas, kažoki, veci grozi, kāju zobi, burkāni, sīpoli, vilnas zeķes, vilnas cimdi,

zvārguļi utt. Ar pašu gatavotajām maskām var satērties un doties masku gājienā.

Maskošanas tradīciju var izmantot arī jau iepriekš izgatavojot maskas, iepazīstinot viesus ar masku nozīmi un katras maskas īpašajām darbībām, pēc tam piedāvājot satērties maskās un doties masku gājienā.

Svinēšanu var bagātināt ar iepriekš sagatavotiem skaņu rīkiem, vai arī iekļaujot skaņu rīko gatavošanu kā vienu no aktivitātēm.

Masku darināšanā izmantoja dažādus mājās pieejamus materiālus

Maskas piemērs

BLUĶA VILKŠANA

Bluķa vilkšana ir raksturīgākā Ziemassvētku tradīcija un centrālais notikums, tas tiek vilkts, lai atzīmētu saules pagriešanos uz pavasara un gaismas pusi un vēlēšanos saulei šo uzdevumu atvieglot, lai nodrošinātu auglību nākamajā gadā, arī kā aizgājušā gada grūtumu un nedieņu savākšanu un simbolisku sadedzināšanu.

Masku gājienu papildina bluķa vilkšana. Šo tradīciju iespējams izmantot gan iesaistot viesus bluķa zāģēšanā, gan izveidojot īpašu pašu radītu rituālu, kādā veidā tiek bluķi tiek „ieliktas” sliktās domas, nelaimes un bēdas, piemēram katram viesim iecērtot vienu cirtieņu bluķī, uzrakstot un pietinot klāt savu „nelaimi”, bluķi velk ap mājām un beigās sadedzina ugunskurā.

Vainagu dedzināšana ugunskurā

ROTĀJUMI

Rudenī savāc un sagādā dabas materiālus – salmus, niedres, smilgas, arī dzijas, spalvas, u.c. un gatavo puzurus, ķistus, saulītes, važas.

Saulītes

Iepriekš sagatavo nelielus, apaļus kartupelišus, sausas smilgas ar pušķiem galos, sausos ziedus, spalvas, vārpas. Sasprauž visu to smukumu kartupeli – un saulīte gatava – var karināt pie griestiem vai eglītē.

Ķisti

Var gatavot no salmiem vai arī no krustiski saliktiem kociņiem vai niedrēm, kas simetriski notīti ar dažādu krāsu dzijām.

Puzuri

Puzuri ir visgreznākie un interesantākie rotājumi / bet, prasa arī visvairāk laika un pacietības/, ko parasti gatavo no rudzu vai kviešu salmiem, arī no niedrēm, smilgām, tie rotāti ar olām, zosu spalvām, krāsainiem dziju galiem.

Rotājumus gatavo arī no skaidām, senāk izmantojuši apses. Apses skaidas iznāk gludas un spīdīgas. Dažādas virtenes no salmiem un krāsainiem papīriņiem.

Kartupeļu saulīte

Foto no „Priedes kroga” arhīva

ZĪLĒŠANA

Zīlēšana ir neatņemama katru gadskārtu svētku sastāvdaļa. Ziemassvētkos vispopulārākā ir laimes liešana. Metāla kausiņā, kausē svinu /var mēģināt arī vasku/, turot virs uguns, kad šķidr, strauji lej ūdeni / palielā metāla vai emaljētā bļodā ieliets ūdens/. Kāds “iztulko” izlietās laimes. Tulkojot saka to, kas, pirmo reizi apskatot “lējumu”, iešaujas prātā – tas arī ir vispareizākais. Var zīlēt izmantojot dažādus priekšmetus, ko izvelk no apsegta trauka – maize nozīmē pārtību, atslēgas – jauns īpašums, nauda – bagātību utt.

Var izmēģināt arī citus zīlēšanas paņēmienus:

- 1 Ziemassvētku priekšvakarā jāielej bļodā ūdens, jāiepilina divi pilieni sveču tauku un jāsamaisa; ja pilieni saiet kopā, tad pāris precas, ja ne, tad šķiras.
- 2 Meitas nosēžas ar muguru pret durvīm un sviež kurpi durvis; kuras meitas kurpes trāpa durvis, tā tiks izprecēta.
- 3 Meitas iet tumsā no augļu kokiem lauzt zariņus. Kurai jauns zariņš, tai būs jauns vīrs bez mantas; kurai apsūņojis, tai bagāts vīrs; kurai pusnokaltis, tai pusmūža, bet, kurai apsūņojis un nokaltis, tai vecs un bagāts vīrs.

- 4 Meitas ķer zedeņus, ja saķer pāri, tad apprecēsies, ja nepāri, tad ne.
- 5 Ja Ziemassvētku naktī trīs reizes apskrien ap māju basām kājām, tad nākamgad nesāpēs zobi.
- 6 Saliek siena stiebriņus uz galda, apsedz ar galdaudu. Kurš izvelk garāko stiebriņu, tas visilgāk dzīvos.
- 7 Paskatās debesis – ja tās zvaigžņotas, tad būs laba raža, tāpat arī labs un auglīgs gads.

DANČI, ROTAĻAS, DZIESMAS UN CITAS TRADĪCIJAS

Danči, Saulgriežu rotaļas, dziesmas un miklas var būt gan kā atsevišķa programma Saulgriežu laikā, gan kā papildinājums un izgreznojums ikvienā ar Ziemas saulgriežiem saistītajā programmā. Var organizēt danču un rotaļu vakarus, kuros tautas muzikantu pavadījumā tiek apgūti tradicionālie danči un rotaļas. Dziesmu izmantošanai var sagatavot dziesmu grāmatiņas. Miklas ir interesanta tradīcija, ko var iepīt dažādos pasākumos, gan apbalvojot veiklākos miklu minētājus, gan liekot izpirkt ķīlas ne tik veiksmīgajiem. Arī visas iepriekšminētās svētku darbības ir iespējams izmantot gan kā atsevišķas programmas,

gan lieliski papildinot cita citu kā kopīgas programmas daļas. Saulgriežu programmās var iekļaut arī tradicionālas virtuves darbnīcas - vāra zirņus, gatavo zirņu pikas, cep pīrāgus vai kādus citus Ziemassvētku ēdienus. Jo rūpīgāk būsiet apzinājuši savas lokālās tradīcijas un pēc iespējas precīzāk izzinājuši tās, jo emocionāliem pārdzīvojumiem bagātāka būs piedāvātā programma, ļaujot viesiem iepazīt latviešu

kultūru un tradīcijas, saņemt garšas, redzes, līdzdarbošanās pieredzi.

Plašāku aprakstu par Ziemas saulgriežu tradīcijām var atrast šeit: http://pnc.lv/ziemassvetki/ziemassvetki_fakti/28112010-ziemassvetku_tradicijas_latvija_un_citru_

METEŅI

Ir dažādi viedokļi, kad svinami Meteņi – vieni uzskata, ka Metenis svinams tieši Saules pusceļā starp Ziemassvētkiem jeb Ziemas saulgriežiem (ap 21. decembri) un Lieldienām jeb Pavasara saulstāvjiem (ap 21. martu), otri, ka Meteņi ir otrajā jaunajā mēnesī pēc Ziemas saulgriežiem. Meteņi ievada pašu pavasara sākumu un arī jaunā saimnieciskā gada sākumu. Līdz ar to visas svētku izdarības vērstas uz to, lai „modinātu” zemi, nodrošinātu auglīgu un veiksmīgu gadu.

Meteņi ir īsti piemēroti, lai „dotos pasaulē”, izkustētos un izjokotos, rīkotu veiklības un atjautības spēles, vērtītos pa sniegu, ripinātos no kalna, vizinātos ar ragaviņām. Meteņi ir tie svētki, kad visvairāk izdarību, kas labi „der” bērniem. Citiem vārdiem sakot – riktīgi „sportiska” diena, kad izdzīvoties pa āru.

Galvenās Meteņu aktivitātes:

Spēkošanās, veiklības un izveicības spēles –

- 1 Virves vilkšana,

Meteņu smukās „Meitas”

- 2 Lēkšana ar maisiem
- 3 Sniega bumbu vilkšana, kam lielāka sniega bumba
- 4 Braukšana no kalna, kurš tālāk aizbrauc
- 5 Potiškreja – „ņem rokās” katrs savas potītes, aizskrien līdz noteiktai vietai un atpakaļ.
- 6 Mugarlece – saķeras pa divi elkoņos ar mugurām kopā un lec.
- 7 Atpakaļrape – rāpo atmuguriski, kurš ātrāk /var sadalīties komandās/
- 8 Šekumskreja – saķeras rindā, sadodot rokas caur kājstarpī un skrien.
- 9 „Zaķa šaušana”/ja ir jauni vai sprauni dalībnieki/: Uztaisa šūpoles - striķu cilpās iemauc malkas gabalu – tajās sēžas visi pēc kārtas. Viens iesēžas, otrs atstumj un laiž vaļā. Pretējā pusē nostāda no salmiem iztaisītu trīskāju zaķi. Šis zaķis iekšā sēdētājam jānogāž gar zemi. Ja trīs reizes no vietas kādam izdevies zaķi „nošaut”, tad nākamajā gadā viss laimēsies.
- 10 Grieztavas /pie diķī iesaluša mieta piestiprināta kārts, kuras galā piestiprinātas ragavas/, visi pēc kārtas izgriežas grieztavās.
- 11 Bērnu mešana – bērnus met pār sētu sniegā, var mest gan tā pat, gan maisos

Maskošānās

Līdzīgi kā Ziemassvētkos, var gatavot maskas, iet masku gājienos ņemot vērā masku atšķirības dažādos svētkos – šoreiz galvenā masku grupa ir puīši un meitas - puīši pārgērbjas par meitām un otrādi, darbojas arī budēji.

Lielišanās

Šī ir visgrūtāk iedzīvināmā tradīcija. Lielās ar visu, kas nāk prātā vai izvēlas kādu noteiktu tēmu, par ko lieli-sies – izskatu, smukumu, acu „gaišumu” /”varu tērēt

Salmu lelles dedzināšana

mušai, kas sēž uz Doma baznīcas jumta, utt./, saviem roku darbiem, kulinārijas prasmēm, u.c. Var mēģināt viesus dalīt grupās, kad vieni lielās pret otriem.

Kurmju mīšana

Min kurmjus /lai nākamgad neizcilā laukus un pļavas/ – viens skaita kurmju vārdus, citi atkārto, lec un minas.

„Meteņa mīziens”

Interesanta Meteņu tradīcija, īpaši patīk bērniem. „Metenis” uzkāpj bēniņos, otrajā stāvā, kalnā, vai kādā citā augstākā vietā, viesu uzmanība tiek vērsta, ka nu būs pārsteigums, tiks mesta zelta poga. Visi sapulcējas norādītājā vietā. Metenis ber pīrāgus, konfektes, zelta pogu, visi ķer, laimīgākais, tas, kam zelta poga. Noslēgumā, kad visi aizrāvušies ar „labumu” meklēšanu pa sniegu, Metenis visus negaidīti, krietni un auglīgi apšļaksta ar ūdeni.

Meteņu tradīciju aprakstu var atrast:

<http://www.piltinkalns.lv/tradicijas/tradicijas>

Grieztavas

Meteņu cienasts, grūbu putra ar cūkas ausi „Vienkoču parkā”

LIELĀ DIENA

Olu ripināšana

Lielās dienas svinībās Z/s „Vaidelotes”

*Apsaāvu baltas kājas,
Sasukāju gludu galvu:
Lielās dienas rītiņš bija,
Tad gribēju smuka būt.*

Lielo dienu parasti svin 21. martā, kad ir pavasara saulgrieži un diena ar nakti ir vienā garumā un, kas astronomiski iezīmē pavasara sākumu. Dienas sāk augt garumā, darāmie darbi arī aug vairumā. Sākas laiks, kad darbs dzen darbu un jāpaspēj tikt līdzī dabas un darba ritmam. Viss jāpaspēj, bet – bez steigas, iekļaujoties latvieša pasaules kārtībā. Lai gan Lielā diena ir viena no nozīmīgākajām gadskārtām, līdz mūsdienām ir saglabājušās salīdzinoši nedaudz tradīcijas. Taču tās, kas ir saglabājušās, ir veiksmīgi iekļaujamās pasākumu un aktivitāšu programmās.

LIELĀS DIENAS RĪTS

Ceļas agri, pirms saules, sagaida un apdzied saullēktu, mazgā muti un kājas tekošā avota ūdenī, lai

Daira un Arnolds Jātņieki, Z/s „Vaidelotes” saimnieki
Lielās dienas svinību organizatori

gūtu veselību un skaistumu. Ēd dzērvenes skaistuma nostiprināšanai.

Izper viesus ar pūpolu, bērzu vai kadiķu zariem – veselības vēlēšanai.

Svarīga Lielās dienas tradīcija ir šūpošanās – šūpoļu apšuķošana, šūpošanās, apdziedāšanās. Parasti puīši šūpo meitas, par šūpošanu meitas dod olu.

OLU KRĀSOŠANA

Sīpolu mizas dod vidēji vai tumši dzeltenu, brūnu krāsu, **alkšņu mizas** – sarkanbrūnu, kumelītes gaiši dzeltenu, **bērzu lapas, mētras** – dzeltenzaļu, **rudzu zelmēnis** – koši zaļu, sarkanie kāposti – zilu, utt.

Vienādi nokrāsotā olā ar naža galu vai datu ieskrāpē rakstus.

CITI LIELĀS DIENAS RITUĀLI

- 1 Apēd katrs pa olai ar sāli – lai nemelotu.
- 2 **Olu kaujas** – sitas pa divi ar olām, kuram saplīst, tas atdod olu uzvarētājam. Kam stiprāka ola, tas dzīvošot ilgāku mūžu.
- 3 Dažreiz kāds šmaucas ar koka olu, kamēr kāds

cits blēdību pamana.

4 **Olu krusts** – olas saliek krustā uz grīdas vai zālē. Nepieciešamas vismaz piecas olas. Olu krusts ir sacensību deļa – lec kā skalu danci. Ja kāds olu sasit, tad vietā liek citu.

5 **Olu ripināšanas** – izmanto slīpu vai taisnu virsmu, var speciāli izgatavot renīti. Jāizskaita, kurš pirmais ripinās olu. Katrs nākamais cenšas savu olu uzripināt iepriekšējam. Visas skartās olas ripinātājs savāc. Ja nepieskaras, tad atstāj savējo olu.

6 **Olu nešana karotē** – sadalās vairākos pulkos. Olas jāaiznes līdz kādai norunātai vietai vai apkārt kādai ēkai, nodod karoti katram nākamajam no rokas rokā. Uzvar tas, kurš visātrāk to ir paveicis un visretāk nometis olu zemē.

7 **Olu ripināšana un mešana** – dažādas sacensības ar olām

8 **Olu mešana pār šūpoļu kārti** – met viens otram pretī divi dalībnieki – met abi reizē un abi reizē saķer. Var noskaidrot, kurš metēju pāris ir izveicīgākais.

Informāciju par Lielās dienas tradīcijām jūs varat atrast šeit:

<http://www.folklorasbiedriba.lv/tradicijas/lieldienas/>

<http://www.piltinikains.lv/tradicijas/lieldienas-latvija>

Ūsiņš – pavasara vēstnesis un zirgu aizgādānis

ŪSIŅI

Ūsiņa zirgi ved Sauli ratos – to varot saskatīt Andromedas zvaigznājā un Pegaza kvadrāta zvaigznēs. Ūsiņš, Jurģis ir viena no tām latviešu mitoloģiskajām būtnēm, kuras skaidrojamos ir vislielākais hipotēžu skaits: lopu patrons, gaismas dievbā, bišu dievs, mājas dievs. Tomēr visbiežāk tas tiek uzskatīts par zirgu sargātāju, retāk – aitu. Ūsiņš ir pavasara un gaismas atgriešanās vēstnesis. Ūsiņi ir pirmā ganu diena, pirmā nakts pieguļā. Visas ieražas un rituāli, kas tiek darīti šai laikā, tiek darīti ar domu – kā es daru, tā arī būs. Ūsiņš rūpējas par lopiem un laudīm vasarā.

Ūsiņš esot tāds pats kā zirgs, tikai maziņš un dzīvojoš zem zirgu silēm, un naktīs barojot zirgus.

ŪSIŅU GALVENĀS AKTIVITĀTES

Dažādi rituāli, lai nodrošinātu auglību, lai sasiētu, aizslēgtu, nostādinātu vai citādi apturētu ļaunumu.

- 1 Ziedošana Ūsiņam, kādā īpašā vietā pie lieliem akmeņiem, dižkokiem, vai citur liek ziedojumus.
- 2 Rumulēšanās – kārtīga laistīšanās ar ūdeni, lai nodrošinātu sev labklājību visa gada garumā.
- 3 Katram iedod dzijas šķipsniņu, kas pēc tam visiem jāsasien kopā un jāsatin vienā kamolā. Tas kamols pēc tam jāpaglabā, lai ģimene, draugi vai kāda cita cilvēku grupa turētos kopā. Kādreiz to pirmajā ganu dienā darījuši gani un kamolu likuši kūti zem siles, tad visu vasaru lopī turas kopā.

- 4 Jāskaita vilku vārdi, lai nodrošinātos pret vilkiem un citām nelaimēm.

*Liela, gara, sausa egle
Pār celiņu nolūzuse.
Lai tik garš vilka ceļš
Kā šis egles augumiņš,
Lai sakalst vilkam zobi
Kā sausie egles zari.*

- 5 Aizsardzībai ņem pilādža zaru un tajā iegriež deviņus krustus. Tādu liek zem kūts vai kādas citas nozīmīgas ēkāš sliekšņa vai citā vietā.
- 6 Lībiešu ciemos bija ganu rīkstes pušķošanas tradīcija. No ganiem pārņākot, to apsen ar krāsainiem vilnas dzīpariņiem un bantiņiem.
- 7 Ūsiņos arī krāso olas, pamatā melnas, nokrāsotās olas ziedo, to ielaiž zemē izsistā caurumā, lai nodrošinātu augstāko spēku labvēlību.
- 8 Ap šo laiku daudz dzied – gavilē. Cik tālu sniedzas ganu balss, tik tālu aizsardzība pret vilkiem un mošķiem. Tāpēc, lai sev nodrošinātu aizsardzību visās jomās, var organizēt gavilēšanu, sadziedāšanos.

Tradicionālais Ūsiņu dienas ēdiens ir pantāgs.

Tas ir olu ēdiens, ko gatavo ugunskurā – čuguna pannā vai katlā. Pannā var apcept speķi, liek klāt olas, pienu, ūdeni, sāli, garšvielas un maisot cep. Ir dažādi ticējumi un parašas, kas saistītas ar pantāga gatavošanu un ēšanu.

Pieguļnieku nakts /Ūsiņos laiž zirgus pirmo reizi pieguļā/

Sapulcējas brīvā dabā, lai dziedot, kurinot uguni, gatavojot pantāgu, izbaudot pasauli un sevi pasaulē pavadītu nakti ārā, neatkarīgi no tā vai zirgi tajā brīdī mums ir vai nav. Saplūst ar dabu. Ziedo Ūsiņam, veic dažādus rituālus un izdarības, kas nodrošina veiksmi, izdošanos un apstādina visāda veida Jaunumu. Sadalās grupās uz tuvējiem pakalniem, dzied, sasauca un gavilē, stāsta stāstus. Dzied un danco visu nakti.

Par Ūsiņiem vairāk var uzzināt šeit:

<http://www.w.dzivotprieks.lv/2012/04/9-maijs-usini/>

Pantāga gatavošana

Pieguļnieki muzicē pie ugunsкура

JĀŅI – VASARAS SAULGRIEŽI

Tiek darīts Jāņu alus – misu karsē,
liekot kubulā ugunskurā sakarsētus akmeņus

Jāņi jeb vasaras saulgrieži tiek svinēti vasaras kulminācijas laikā, kad visgarākajai dienai seko visīsākā gada nakts. Jāņi ir visvairāk tautas dziesmās apdziedātā gadskārtu svinēšana. Vasaras saulgriežu svinēšana neaprobežojas tikai ar svētku kulmināciju gada isākajā naktī, bet, ietver pasākumu kopumu ilgākā laika posmā.

GATAVOŠANĀS JĀŅIEM

Gatavojoties Jāņiem var organizēt Jāņu darbnīcas – vākt un iepazīt ārstniecības augus, mācīties pīt vainagus, šūt kreklus, darināt jostas, lai ir ar ko pušķoties Jāņu dienā. Mācīties siet sieru, apgūt alus gatavošanas gudrības, degustēt alu, iet Saulgriežu pirtī. Mācīties Jāņu dziesmas un rotaļas. Gatavot Jāņiem raksturīgos ēdienus, izzināt sētas pušķošanas tradīcijas. Katru šo norisi var izveidot kā atsevišķu programmu, izmantojot savā sētā esošos resursus, piemēram:

Siera siešana

Ja mājās ir lopi, un ir kāda tūristiem draudzīgāka govjs, viesus var vest ciemā pie Brūnaļas, tad kopīgi vārīt sieru pēc „dzimtas receptes”, var vārīt vairākus un salīdzināt, vai arī vāra vienu visi kopā, bet, katrs piemet šķipsniņu – pēc saviem ieskatiem – kādu vērtīgu zālīti, kādu labu domiņu...
Sanes jau gatavus, mājās gatavotus sierus – garšo, salīdzina, dalās ar receptēm.

Rotaļu, danču un dziesmu mācīšanās darbnīcas ar pašu gatavotām dziesmu grāmatiņām, vai kopā ar kādu folkloras kopu.

Jāņu zāļu lasīšanas un iepazīšanas darbnīcā var gan savākt vērtīgās tēju zāles, gan kopīgi apgūt dažādos vainagu un vītņu darināšanas paņēmienus. To visu noslēdzot ar svētku vietas izpušķošanu.

JĀŅU NAKTS NORISE

Arī pašu Jāņu svinēšanu var sākt ar gatavošanos, tādējādi ļaujot ikvienam līdzdarboties.

- 1 Meitas un sievas pin vainagus un vītnes, vīri cērt meijas, kopā ar saimniekiem izpušķo sētu.
- 2 Izstaigā lauku sētas pļavas un savāc tēju zāles.
- 3 Sagatavo uguns ratu – ar sienu un salmiem

Jāņu bērns cienā ar tikko sasietu sieru

Jāņu dziesmas un rotaļas.

Foto no tradīciju kopas „Pērkonieši” arhīva

Jāņu zāļu lasīšana.

Foto no viesu mājas „Purmalī” arhīva

Saules pavadišana ar dziesmām.

Foto no viesu mājas „Purmalji” arhīva

Jāņu cienastu galds.

Foto no viesu mājas „Purmalji” arhīva

apvītu ratu rīteni, ko kādā no nakts tumšajām stundām aizdedzina un laiž no kalna lejā. Ja tuvumā ir ūdeņi – ezers vai upe – sagatavo uguns plostu.

④ Sagatavo un apšužo ugunsкура vietu. Var gatavot arī pūdeli – uguns mucu kārts galā. Dara visu, lai naktī ne mirkli nepalīktu tumsā un, uguns pēc iespējas tālāk apspīdētu apkārtējos laukus.

⑤ Pavada sauli ar dziesmām, sāk kurināt uguni. Ja kaimiņi atbalsta lauku tūrismu, iet aplīgot kaimiņus, aplīgo sētu.

⑥ Organizē rotaļas, dančus, dzied līdz saules lēktam.

⑦ Veic ar uguni saistītos rituālus – kurina ugunsкура, aizdedzina pūdeli, laiž no kalna uguns ratu, iet ar lāpām uz ezeru, upi vai diķi, palaiž uguns plostu.

⑧ Peldas kailli, rītausmā vērtās pa rasu, ja iespējams, vāc rasu linu dvieljos, ko pēc tam izmanto dziedniecībai.

⑨ Meitas zilē – metot vainagus koku zaros, laižot vainagus ūdeni utt, lai uzzinātu vai izies pie vīra.

⑩ Puiši ar meitām un vīri ar sievietēm lec pāri ugunskuram – uguns attīra un šķīstī.

⑪ Sagaida sauli ar dziesmām.

⑫ Mazgājas rasā.

Aprakstus par Jāņu rituāliem var atrast šeit:

<http://www.piltinkalns.lv/tradicijas/jani-latvija>

<http://www.maminuklubs.lv/mk/20120827-jani-laiks-kad-but-tuvak-sev-dabai-un-cilvekiem/>

APJUMĪBAS - MIĶĒĻI

*Trīs Miķeļi bungas sita
vārtu staba galiņā;
Nākat, meitas, skatīties,
Kur sitās maizes tēvi.*

Laika gaitā rudens saulgrieži piesaistīti Miķeļdienai un tiek svinēti 29. septembrī. Šos svētkus sauc arī par Appļāvībām, jo labībai ap šo laiku jābūt nopļautai un savestai zem jumta. Tiek lietots arī nosaukums Apjumības, jo pļaušanas beigās notiek Jumja dzišana un ķešana – Jumis tiek noķerts un paglabāts citam gadam, lai nodrošinātu auglību un labu ražu. Ar Miķeļdienu ziemeļiem esot „vārti vaļā”. Tā ir arī tirgus diena. Dažos novados šos svētkus sauc par Rudenājiem. Miķeļos kā jau svētkos, kas saistīti ar ražas novākšanu, daudz ēd un dzer.

Miķeļi ir īstais laiks rudens tirgiem un dažādām izdarībām, kas saistītas ar ražu.

Miķeļi ir arī līgavu derību laiks.

*Svēti, Dievs, to vietīņu, kur ēdām, kur dzērām;
Audzē, Dievs, div' vārpiņas viena salma galiņā!*

Miķeļu gaiļi - darināti no āboliem

Miķeļtirgus

Katrā sētā var rīkot savu vietējo Miķeļtirgu – pārdod vai mainās ar to, ko katrs izaudzējis dārzā vai sagatavojis ziemai. Katrs slavē savu preci, mēģina iemainīt pret kaut ko „garšīgu” no kaimiņa pagraba. Var pārdot vai mainīties ar rokdarbiem.

„Cirvja” zupas vārīšana

sanēs visi labumus no sava dārza, ieliek katlā „cirvi” un vāra, vāra, ber tik klāt vēl vienu ķirbīti, vēl kādu kabacīti, utt., kamēr katls ar „kaudzi” un – zupa gatava! Jo vairāk vārītāju, jo gardāka zupa! Kam nav neviena dārzena, ko likt katlā, tas piedalās ar uguns-kura kurināšanu, labiem padomiem, maisīšanu, utt. Kad zupa gatava, to var pārdot vai mainīt pret kādu Miķeļdienas stāstu vai anekdoti.

Dārzenu sagatavošana „Cirvja” zupai

„Cirvja”zupa gatava!

Umurkumurs

Senos laikos zināma tirgus tradīcija – staba galā sakar dažādus labumus, klinģerus un gardumus. Puiši / varbūt arī kāda meita/ izmēģina spēkus rāpjoties stabā – kuram izdodas – tas salasa visus labumus.

Pašbrūvējumu plači –

Zaptes – Sievu zaptes /saldās/ un Viru zaptes / sāļās – saimnieces izrāda, dod pagaršot visu, ko savārījušas, sabrūvējušas, sasālījušas, u.c. ziemai.

MĀRTIŅI

Mārtiņi ir rudens beigu un ziemas sākuma diena, tas ir saimnieciskā gada noslēgums, gan un pieguļas laika beigas. Mārtiņdienā lācis uzmeklē un apēd tādas zāles, no kurām drīz aizmieg un visu ziemu negrib ēst. Līdz Mārtiņiem jāapar zeme, jo pēc Mārtiņdienas tā dodas atpūtā, ja to traucē miera periodā, tad nākamajā gadā nav gaidāma nekāda raža. Mārtiņi ir laiks, visiem lauku darbiem jābūt padarītiem: laukiem nokoptiem, zemei apartai. Cilvēki šajā brīdī var veltīt laiku sev, savai gara pasaulei – pievērsties mīklu minēšanai, dažādu lietu izgatavošanai, vai

Mainās receptēm.

Miķeļdienas darbnīcas

Lai gan kastaņu, pilādžu, ozolziļu un citu rudens veļu rotas lietu un cilvēciņu gatavošana ir samērā jauna ar Miķeļiem saistīta tradīcija, bet kāpēc gan lai nebagātīnātu pasākumu ar rudens kreļļu vēršānu, kartupeļu, burkānu, zīļu vīriņu un sieviņu gatavošanu. Īpašs prieks par to būs bērniem.

kopīgai dziedāšanai vēlos rudens vakaros.

Mārtiņu masku tradīcijas

Mārtiņos sākas masku gājienu laiks. Līdzīgi kā Ziemassvētkos, var organizēt masku darbnīcas un masku gājienu. Pārsvārā zvēru un putnu maskas, līdzīgas Ziemassvētku maskām. „Mārtiņbērni”, ejot masku gājienu, dzied un dejo, veic auglības rituālus. Masku gājiens saistās ar lielu jautrību, troksni, dziedāšanu, dancošanu un zilēšanu.

Par masku tradīcijām rudeni var izlasīt šeit:

<http://www.dzivotprieks.lv/2014/02/latviesu-maskosanas-tradicijas-rudeni/>
leteikumi Masku gatavošanas programmai Vienkoču parkā – pielikumā.

Mārtiņa desu un citu ēdienu darbnīcas

Mārtiņos jātaisa desas, tad cūkas labi barojas, tāpēc var organizēt desu darbnīcu, vai kādu citu tradicionālo ēdienu darbnīcu – pīrāgu cepšanu, zirņu piku veļšanu.

Zilēšana un laika pareģošana

Mārtiņi ir ļoti piemērots laiks zilēšanai – Mārtiņos pareģotais parasti piepildās. Sameklē ticējumus un izmēģina praksē. Jaunas meitas zilē nākotni un iespējamus preciniekus. Var izzilēt ražu un lopu auglību.

Par Mārtiņdienas tradīcijām var izlasīt:

<http://www.piltinkalns.lv/tradicijas/martini-latvija>
<http://www.piltinkalns.lv/dziesmas/martindienas-dziesmas>
<http://www.nacionalisti.lv/raksts/550/kultura-tradicijas/martindiena-latviesu-tautas-tradicijas/>

Mārtiņos laiks darināt apģērbu –
ceļu jostas aušana

2

CILVĒKA MŪŽA
GODU ORGANIZĒŠANA
KĀ TŪRISMA PRODUKTS

Latviešu ģimenes galvenie mūža godi ir krustabas, vedības un bedības. Laika gaitā godu rituāli, kaut arī mainīgi, tomēr ir pastāvējuši un saglabājušies. Kopīga Godu svinēšana stiprina ģimeni un dzimtu un, rezultātā arī valsti.

Katri godi iezīmē citu cilvēka mūža posmu un tiek svinēti citādi, bet, tomēr to svinēšanā ir arī vairākas kopējas iezīmes:

Notiek rituālas darbības, kas vienmēr noris dziedot un dejojot. Starp dažādām svinību dalībnieku grupām notiek apdziedāšanas vai dialogs jautājumu un atbilžu formā. Rituālas dejas arī ir neatņemama svinību sastāvdaļa.

Pirms godiem visa saime tiek iesaistīta priekšdarbu veikšanā – sētas kopšanā, mājas pušķošanā, ēdienu gatavošanā, alus brūvēšanā un tml.

Godos tiek aicināti radi – dzimtas piederīgie, kuriem piedalīšanās šādās svinībās ir gan pienākums gan arī liels pagodinājums. Lūgtie viesi vienmēr ņem līdz ciema kukuli – ēdamo un dzeramo. Īpašu uzdevumu veikšanai svinībās aicina īpaši izraudzītus viesus – dzimtas locekļus, piemēram, kūmas krustabās.

Svinēt vedības /kāzas/, krustabas un bedības tradicionāli nav iespējams pilsētā, tam ir vajadzīga lauku sēta, kurā tradīcijas īstenot.

KRUSTABAS

Pirmais un viens no svarīgākajiem cilvēka mūža godiem ir krustabas – godi, kad bērns dabū vārdu un tiek uzņemts dzimtā.

Visu rituālu galvenie izpildītāji ir dižie kūmas. Kūmu izvēle ir ļoti svarīga – ja bērns zaudē vecākus, kūmas ne tikai kļūst par bērna aizbildņiem, bet kūmas arī lielā mērā nosaka bērna nākotni. Par kūmām jeb krustvecākiem izvēlas krietnus, strādīgus, iznesīgus ļaudis ar labu slavu –kūmu izskats, raksturs un apģērbs iespaido to, kāds izaugs bērns. Kūmas velk greznas drēbes, lai bērnam grezna dzīve. Meitenei parasti ir divas krustmātes un krusttēvs, puikam – divi krusttēvi un viena krustmāte.

KRUSTABU NORISE

Sagaida kūmas, saģērbj pādi /krustāmo bērnu/ un dižkūmas ar pādi dodas uz Māras baznīcu /dabas svētvietu vai kādu īpašu vietu dabā, kas iepriekš nolūkota/ vārdu meklēt – dižkoks, dižakmens, avota izteka, vai kāda cita īpaša vieta. Pēc tam notiek dzimtas apspriede, kādu vārdu bērnam dos /bieži dod kādas kūmas vārdu/ Tad notiek pādes dīdīšana – viens no svarīgākajiem krustabu rituāliem, rituāla deja, kad visas kūmas /dižās un citi radi/ katrs ņem rokās pādi, dejo un dziedot izsaka novēlējumus.

Seko krustabu mielasts. Mielasta galdā liek baltus ēdienus /piens, balta maize, siers/, lai gaiša dzīve,

ēdot viesi stāv cieši kopā, lai bērnam aug cieši zobi, ēd ātri, lai bērns aug čakls.

Tad notiek šūpuļa kāršana, pādes apdāvināšana.

Par krustabu tradīcijām var izlasīt šeit:

<http://www.mammamuntetiem.lv/articles/994/latviesu-krustabu-tradicijas/>

Krustmāte dīda pādi

Padītes apdziedāšana.

Foto no tradīciju kopas „Pērkonieši” arhīva

Padītes radu bērni.

Foto no tradīciju kopas „Pērkonieši” arhīva

VEDĪBAS

Otri svarīgi mūža godi, kur parasti piedalās visa dzimta ir vedības jeb kāzas – cilvēka dzīvē sākas jauns posms, kad no neprecēto kārtas pāriet precēto kārtā.

Vedības aptver dažādas norises, sākot ar līgavas nolūkošanu līdz vešanai tautieša sētā. Pēc līgavas nolūkošanas, sekoja precības – līgavainis pats tajās nepiedalījās, bet, uz līgavas māju sūtīja preciniekus, parasti kādus radus, kuri tad nu sola un pierunā vecākus un brāļus izdot meitu, kad tas izdevies, tad bildina meitu, visi sadzer un norunā derību dienu.

Derībās tautietis pats ar vedējiem ierodas līgavas sētā, kur notiek derību noslēgšana un derību mielasts. Saderētie viens otru apdāvina. Pašas vedības parasti tika svinētas rudenī. Svarīgākie vedību rituāli, ko mūsdienās varētu piedāvāt kā tūrisma produktu lauku sētā.

Jaunais pāris dodas izbraukumā ar laivu

Tautieša saimniekošanas prasmju pārbaude.
Foto no tradīciju kopas „Pērkonieši” arhīva

LĪDZINĀŠANA

Par līdzināšanu dainās un rakstos daudz liecību nav, zināms, ka tas notiek, tiklīdz līgava ierodas tautu sētā. Tas ir rituāls, kura laikā liecinieku klātbūtnē pāris tiek savienots kopējam dzīves ceļam un apņemas būt līdzvērtīgi mūža garumā, tiek mīti gredzeni.

Aicina kādu cienījamu precētu pāri, kas var veikt līdzināšanas rituālu, parasti to dara ārā kādā svētvieta, jaunajiem rituāla laikā liekot kājas uz akmens.

Vairāk par līdzināšanu var atrast:
<http://www.dievturi.org/lidzinasana.htm>

MĀRTOŠANA JEB MIČOŠANA

Mārtošanas laikā līgava atvadās no savām māsām, neprecētām meitām un saviem brāļiem un līgavaīņa radu puīšiem. Līgavainis atvadās no savām māsām un līgavas radu meitām. Tad līgavaiņam noņem vainagu un uzliek galvasautu vai mīci – viņa tiek uzņemta sievu pulkā. Mārtošanas rituālā var ietvert dančus, kāzu rotaļas, dziesmas, jaunā pāra deju, ziedošanas rituālus – atkarībā no tā, kur svinības notiek, savā mājā – var ziedot pavardam, visām svarīgajām mājas vietām, viesu mājā – ugunij, utt.

APDZIEDĀŠANĀS

Vedībām raksturīga tradīcija ir **apdziedāšanās**, kad abas puses dziedot izzobo un kaitina viena otru. To parasti dara vecākas sievas.

Iepriekš uzaicina kādu priekšdziedātāju, var sagatavot dziesmu tekstus, iesaistīt kāzu viesus, rīkot abu radu pušu dziesmu sacīksti.

Diena beidzas ar **guldināšanu**, kad ar rituāliem un dziesmām jaunais pāris kādreiz tika guldināts klētī, mūsdienās kādā citā piemērotā vietā, parasti aizslēdza un nolika sargus pie durvīm līdz rītam, kad notiek modināšana, vainaga dancināšana, jaunā pāra mazgāšanās.

Pūra veltīšana, svarīga vedību norises sastāvdaļa, kad līgava apdāvina jaunus radus ar pašas

darinātiem rokdarbiem vai no sirds izvēlētām mīļām dāvanām.

Pēc nedēļas rīko **atkāzas**, kad jaunā sieva ar vīru dodas uz savu vecāku mājām – sanāk radi, draugi, kaimiņi, kas nav piedalījušies kāzās. Līgava vēlreiz atvadās no saviem radiem.

Ļoti pateicīga tradīcija izmantošanai kāzu „tūrisma” ir **kāzu čigāni jeb kūjinieki**.

Ierodas pārgērbušie nelūgti viesi – tradicionāli sievas pārgērbjas par vīriešiem un vīri par sievietēm. Te var radoši izpausties – var izspēlēt dažādus scenārijus, zilēt nākotni, mainīt „zīrgus”, mēģināt atrunāt līgavu vai līgavaini no precībām,

piedāvāt vecās brūtes, utt., kamēr jūt, ka pietiek, dabū cienastu un dodas prom.

Mūsu dienās nav iespējams sekot tradīciju aprakstiem pilnībā, nav arī iespējas svinēt kāzas daudzas dienas, tāpēc jāizvēlas jaunajam pārim būtiskākās norises.

Piemēri un padomi Latvisko kāzu organizēšanā:
<http://e-lietas.lv/2008/08/16/maza-latviesu-kazu-fotodienasgramata-070808/>
http://www.precos.lv/kazas/kazu-tradicijas/latviesu-kazu-tradicijas/kazas-vedibas/article.php?article_id=2220379
Ieteikumi kāzu svinēšanai „Vedības Kučuru dzirnavās” – pielikumā.

Vedību mielasts.

Foto no tradīciju kopas „Pērkonieši” arhīva

Veļu mielasts

Ziedoņums veļiem

Bedības ir pēdējie godi cilvēka mūžā, jau cilvēkam pašam klāt neesot. Tie ir godi, kas noslēdz cilvēka mūžu šajā saulē un palicēji viņu pavada uz viņsauli.

Nav precīzu pierakstu par latviešu seno bedību norisi, bet, visvairāk par bedību tradīcijām var spriest, pētot arheoloģisko izrakumu materiālus un dainu tekstus.

Bedību norisē ietilpst sagatavošanās bedībām – vākēšana un mirušā izvadīšana.

Vākēšana notiek naktī pirms izvadīšanas, kad sapulcējas mirušā piederīgie un piemin aizgājēja mūžu un darbus, arī dziedot un ejot bedību rotaļās.

Otrā dienā notiek mirušā izvadīšana. Viss notiek grezni, ņemot vērā mirušā pēdējās vēlēšanās. Pēc tam sētas vārtus aizslēdz, lai mirušā velis nenāk atpakaļ. Veļus aicina ciemos tikai veļu laikā, kad tos mielo ar speciāli tiem gatavotu mielastu.

*Divējādi Saule tek, tek kalnā, tek lejā:
Divējāds man mūžiņš ar to vienu dvēselīti.
Šai saulē, šai zemē, še atnācu ciemoties:
Viņa Saule, viņa zeme, tā visam mūžiņam.*

Godu aprakstus var atrast šeit:

<http://www.marasloks.lv/public/?id=157&..>

A photograph of a bundle of dried herbs and a bowl of dried flowers on a wooden surface, overlaid with a dark blue filter. The bundle of herbs is tied with a white string and is positioned diagonally across the top left. The bowl of dried flowers is in the bottom right. The number 3 is centered in a white circle.

3

LATVISKIE PIRTS
RITUĀLI UN TRADĪCIJAS
KĀ TŪRISMA PRODUKTS

PIRTS KĀ GARA UN MIESAS

ATTĪRĪŠANĀS VIETA

Latvijā daudzi pilsētnieki pārceļas uz dzīvi laukos. Daudziem pie lauku mājas tiek būvēta pirtiņa. Pirts mūsu senčiem ir vienmēr godā turēta. Pirts bija vieta, kur mazgājās un attīrīja sevi gan fiziski, gan garīgi. Tā bija vieta, kur dziedināja ķermeni un dvēseli.

Mūsdienās pirts ir vairāk garīga attīrīšanās, relaksēšanās un dziedniecības vieta. Mēs esam unikāla tauta, jo mēs esam vienīgie, kas pirti aicina Dievu.

Latvietis pirti satikās ar Dievu, Laimu, Māru un turēja lielā godā pirts garīgu, pirts augus un pirts slotas. Pirtniecībai ir vajadzīgas daudz zināšanas un saprašanas un labs pirtnieks dzīvo saskaņā ar dabu un saules ritu. Laba pirtnieka rokās pirts pārvēršas par vārtiem uz citu, senu pasauli, kur mēs paši varam kļūt citi, - brīvākas un laimīgāki. Latvieši ir saules tauta, gaismas cilvēki un īpaši ir tie, kuri ik nedēļu iet pirti pērties. Svarīgi iet pirti ar īpašu nolūku, tad pirts rituālam ir lielāka vērtība. Pirts ir tā vieta, kur apstājas laiks. Laiks sev, sarunām ar savu dvēseli ar Dievu.

Foto no pirts „Lielzemeses” arhīva

LATVIEŠU PIRTS TRADĪCIJAS VĒSTURISKI

UN MŪSDIENĀS

Latvieši ilgu laiku dzīvoja nošķirti no Rietumeiropas un Austrumzemēm, bet, toties ir daudz kopēja ar Ziemeļeiropas tautām. Viens no kopīgiem paradumiem ir pēršanās pirtī ar pirtsslotām. Grūti teikt, kurai tautai pirts ir sākotnēja, kurai aizņemta. Vienādās klimatiskos un dabas apstākļos izveidojas līdzīgas tradīcijas indoeiropiešu tautu kopībā. To norāda arī nosaukums ar vienotu sakni – latviešiem – pirts, somiem – pirtti, lietuviešiem – pirtis. Arheoloģiskajos izrakumos uzietās prasmīgi sakrautās akmens krāsnis no 6 – 7 gs. Liek domāt, ka pirtis ir bijušas ievērojami agrāk nekā rakstītajos avotos. Pirmās rakstītās ziņas sniedz Livonijas hronika ap 1196. – 1198.g. par Daugavas lībiešu pirti.

DARBĪBAS, KAS VEICAMAS PIRTĪ

Pirts vienmēr kā daudzfunkcionāla ēka:

- 1 Latvietes dzemdēšanas vieta;
- 2 Pirtīžu rituāla vieta – bērniņa pirmā mazgāšana kopā ar mielastu;
- 3 Dziedniecības vieta, kur ar braucīšanu (masāžu), vārdošanu, dažādām zālītēm aizdzina slimības;
- 4 Pirtī noritēja mazgāšanās, pēršanās visiem saimes ļaudīm;
- 5 Pirts bija kā dzīvojamais nams vaļiniekiem;
- 6 Pirts bija žāvētava labībai, liniem, kaņepēm, tur kūpināja gaļu, diedzēja iesalu;
- 7 Veica citus saimniecības darbus – sutināja, lieca kamanu sliedes, u.c.;
- 8 Tā bija vieta, kur nodarbojās ar maģiju, nākotnes zilēšanu. Vieta, kuru apmeklēja gari, velni, raganas. Līdz ar to ir daudzi ticējumi, parašas, ieteikumi, aizliegumi.

Nereti šodien pirtis ir zaudējušas savu daudzkrāsainību un daudziem asociējas pamatā ar saietiem un viesībām, tā piešķirot vietai, kas tradicionāli saistās ar dievnamu, krogus funkcijas.

Apzinot latviešu bagāto tautas dziesmu, ticējumu, mīklu, parunu, pasaku, buramvārdu pūru folkloras pierakstos, kā arī arheoloģiskos un vēsturiskos materiālus, uzsvāru gribam likt uz pirts rituāla aprakstu.

Foto no „Pirtslietu darbnīcas” arhīva

Foto no pirts „Lielzemeses” arhīva

Foto no pirts „Lielzemes” arhīva

PIRTS VĒSTURISKAIS IEKĀRTOJUMS

Pirts centrālā vieta ir krāsns, kura bija nevis mūrēta, bet sakrauta no apaļiem akmeņiem. Lai panāktu vajadzīgo karstumu, uzmet garu uz krāsns akmeņiem. Vienu no vecākajiem latviešu pirts rituāla aprakstiem sniedz ārsts R.Lentlijs (1680.g.):

„Pirtī viņi mazgājas jo bieži, gandrīz katru septīto dienu. Te viņi nesēžas ūdenī, bet kāpj lāvā un noguļas uz muguras pa lielākai daļai kaili un lielākā mērā svizdami. Turpat ir arī kalpone (acīm redzot, laistītāja), kas sasieta bērza zariņu slotu papriekš mērcē karstā ūdenī vai sārmā un tad ar to viegli vispār sit lāvā vispirms uz muguras, pēc tam uz vēdera gulošus, ko sauc „pērties”. Un, tas nav nevienam par kaunu, jo tāda ir ierāža. Zemnieki, kad tie krietni sakarsuši, metas no pirts tūliņ līdz kaklam garām tekošā ūdenī (jo pirtis pa lielākai daļai top būvētas strautu vai upju malās) vai ziemas laikā vārtās sniegā un to dara par 3 reizes no vietas, bez kādas kaites: šādā kārtā esmu pats redzējis drudzi aizdzēnam.”

PIRTS KĀ ATVESEĻOŠANĀS VIETA

Mūsdienās pirts kalpo par vislabāko slimību profilakses, relaksācijas un atveseļošanās vietu. Ar atveseļošanos pirtī agrāk nodarbojās pirts sievas – braucītājas, laistītājas, kuras atveseļoja ar braucīšanu (masāžu). „Kad kāds bija „saraustījies” jeb „nabu atstiepis”... braucītāja sameta labu garu, ņēma slotu rokā, labi izpēra un tad sāka braucīt. Pa priekšu sāka no kakla, tad braucija citus locekļus un vispēdīgi vēderu...”. Pirtī lika ragus jeb bankas, elpoja ārstniecības augu tvaikus, cirta āderes jeb nolaida asinis. Slimības centās aizdzīt ar vārdošanu, jo uz katru slimību raudzījās kā uz dzīvu radiību, kuru var aizdzīt uz cituriem, aizvietojot tukšo vietu ar veselību: „Slimība ārā, veselība iekšā!”

TICĒJUMI PAR PIRTI

Lai pirtī gājēji nomazgātos baltāki, pirts ūdeni iemet lēpju lapas.

Pirts vakara pēdējais ūdens ir liela zāle, tā der visām kaitēm.

Ar gara metamo ūdeni nav brīv acis mazgāt – tās sāpēs.

TICĒJUMI PAR PIRTSSLOTĀM, KURAS AKTĪVI AIZSARGĀ CILVĒKA VESELĪBU.

Meitām jāperas ar paegļu slotu, ja negrib, lai brūtģāns aiziet.

Pie kailas miesas pielipušas slotas lapas izmantoja mīlestības maģijā.

Pirtī gāja ceturtdienas un sestdienas vakaros, jo tiem bija maģisks spēks.

Agrāk mazgāšanās no visām pirts funkcijām ieņēma vislielāko lomu, jo tika uzskatīta par vislabāko līdzekli cilvēka veselības uzturēšanai.

PIRTS FUNKCIJAS MŪSDIENĀS

Pirts ir vairāk kā siltuma detoksikācijas vieta, kur sevi attīrīt no konservantiem, e – vielām, pesticīdiem, herbicīdiem, kuru lielākā daļa radusies tikai 20.gadsimtā un, par kuru ietekmi uz veselību nebija jāuztraucas agrāk. Šobrīd 9 no 10 ārsta apmeklējumiem ir saistīti ar pārmērīgu stresu. Pirts rituāls „atstreso” no ikdienas steigas un pārslodzes.

Latviešu tradicionālā pirts bija vieta, kur ar cieņu izturējās pret veciem – „jauniem bija jānoper veciem mugura”.

PIRTS GARS

Mazgāšanās pirtī ieņem vietu arī cilvēka garīgajā dzīvē, ja ar to saprotam ticību gariem. Piemēram: ar cieņu izturoties pret pirts gariņu, jādodomā par pareiziem vārdiem un uzvedību. Pats vārds gars apzīmē kā garīgu būtņi, tā arī garu, ko uzmet uz akmeņiem. Nomazgāšanās ir svarīga ne tikai tīrības ziņā, bet, arī, lai atzīmētu vecā beigas,

Foto no „Pirtslietu darbnīcas” arhīva

jauna sākumu. Jauno gadu sagaidot, jāiet uz pirti un jānomazgā vecā gada netīrumi, lai Jaunā gadā būtu labāka dzīve, lai nebūtu jāiet vecie ceļi un jānēsā līdzīti vecie netīrumi. Daudzu cilvēku apziņā somu sauna un krievu baņa ir kaut kas atzītāks un populārāks, bet ir latviešu tautas gadsimtu pārbaudītās un atzītās tradicionālās pirts ar atšķirīgo pirts rituālu.

Foto no pirts „Lielzemesnes” arhīva

Foto no pirts „Piekūni” arhīva

LATVIEŠU PIRTS – SIEVIEŠU PASAULE

Pirti kopā iet saime, tātad nedaudzi cilvēki. Kopā iet abi dzimumi. Latviešu pirts ir vairāk sieviešu pasaule, kur agrāk noritēja dzemdības, pirtīžas, dziedniecība.

Pirtīžas un dziedniecība pirti kļūst arvien populārākas arī mūsdienās. Mūsdienās ir saglabājies pirts rituāls, kurā nelieto augstas temperatūras (parasti 60 – 80C), tur nav vietas sacensībai, kurš par kuru pārāks, kurš var izturēt augstāku temperatūru. Pirts agrāk bija laistītājas, braucītājas, kuras šodien saucam par pirtniecēm un masierēm. Pirts process balstās uz dabas līdzekļu lietošanu, tajā nav vietas ķīmijai. Somu saunas, krievu baņas vairāk ir vīriešu valstība, kur sacensties, kurš var izturēt stiprāku garu, kas ir pretrunā ar mūsdienās populāro SPA koncepciju, kura ir vērsta uz relaksāciju, dzīvības spēka atjaunošanu, atpūtu, atveseļošanos, lietojot holistisku vienotu iedarbību.

Vairāk par pirtīm un pirtszinībām varat uzzināt šeit:

www.pirtsskola.lv
www.lielzemes.lv
www.latvijaspirts.lv

**GALVENIE PRINCIPI UN
PRIEKŠNOTEIKUMI
VEIKSMĪGA TŪRISMA
PRODUKTA IZVEIDĒ**

Galvenie avoti informācijas iegūšanai par latviešu gadskārtu svētku un mūža godu svinēšanu mūsdienās ir rakstītais vārds – grāmatas, žurnāli, kā arī interneta resursi. Bet, izmantojot tikai šos resursus, gatavais „produkts” var iznākt samērā vienveidīgs un bezpersonisks. Visi mēs zinām, ka Lieldienās krāso un ripina olas un Jāņos pin vainagus un sien sieru, Ziemassvētkos velk blūķi – rezultātā pat dažādās Latvijas malās gadskārtu svētki tiek svinēti līdzīgi, lai neteiktu – vienādi.

Ko darīt, lai katrā lauku sētā rīkoti svētki iegūst „savu seju”?

- ❶ Iztaujāt vecmāmiņas, vecāka gadagājuma radus, savākt dzimtas stāstus – kas raksturīgs tieši jūsu dzimtai vai arī šajās mājās kādreiz mitušajiem – kādas tradīcijas bijušas, kā un kādus svētkus svinējuši, kādus amatus pratuši, kādus ēdienus gatavojuši, kādas dziesmas dziedājuši, utt.
- ❷ Atcerieties bērnības atmiņas – katram noteikti atradīsies aizķēries kāds „veco laiku” krikšītis;
- ❸ Parunāt ar kaimiņiem – viņiem arī var atrasties atmiņu pūrā kas interesants;
- ❹ Mācīties, sadarboties un programmu īstenošanā piesaistīt vietējās folkloras kopas, vai apgūstiet rotaļas, dančus un dziesmas folkloras semināros un nometnēs /par tām var interesēties Latvijas Folkloras biedrībā/, danču vakaros utt.
- ❺ Vākt materiālus Latvijas folkloras krātuvē.
- ❻ Ja rodas iespēja, apmeklēt folkloras festivāla „Baltica” un, sevišķi bērnu un jauniešu folkloras svētku „Pulkā eimu, pulkā teku” pasākumus, kuros tiek pēģināts un demonstrētas visdažādākās novadu tradīcijas;
- ❼ Pasākumā izmantot pēc iespējas autentiskus, svētkiem vai godiem atbilstošus rekvizītus;
- ❽ Atrast savas dzimtas recepti, dzimtas dziesmu, citur nedzirdētu tradīciju;
- ❾ Savākt pa drusciņai to īpašo, kas ļaus „manus svētkus” atšķirt no „taviem svētkiem”!

NODERĪGAS SAITES UN AVOTI

<http://www.dzivotprieks.lv/tag/aida-rancane/> / par maskošanās tradīcijām/

www.lnkc.lv – / Nacionālais kultūras centrs/

www.folklorasbiedriba.lv – /Latvijas Folkloras biedrība/

www.lfk.lv – /Latviešu folkloras krātuve/

<http://valoda.ailab.lv/folklor/>

www.dievturi.org

<http://dievturi.blogspot.com>

www.precos.lv

www.suitunovads.lv

Biruta Senkeviča “Latviešu ģimenes godi”, Jāņa Šķimanta apgāds, 1957

Marģeris un Māra Grīni “Latviešu gads, gadskārta un godi”, “Everest”, Rīga, 1992.

Aina un Gvido Tobji “Saules gads”, “Jumi”, Rīga, 1998.

“3x3 Jāņi”, sakārtojusi Ē. Māldere, apgāds Zvaigzne ABC, Rīga.

“3x3” Ziemassvētki”, sakārtojusi Ē. Māldere, apgāds Zvaigzne ABC, Rīga.

“Mārtiņi”, sakārtojusi Baiba Dzedule. Zvaigzne ABC.

Ilga Reizniece “Rokasgrāmata folkloras mācīšanā”, Zvaigzne ABC

Edīte Olupe “Latviešu gadskārtu ieražas”, Rīga, Avots, 1992.

Daina Klints “Svētku grāmata ģimenei”, Rīga, Zvaigzne ABC, 2005.

Valdis Muktpāvels “Dindaru, dandaru. Latviešu rotaļas un spēles”, Rīga, Avots, 1989.

V. Muktpāvels, M. Mellēna, E. Spičs, I. Irbe “Gadskārtu grāmata”, Rīga, Madris, 2004.

5

KONSULTĀCIJAS
PROGRAMMAS LAUKU
SAIMNIECĪBU PIEMĒRI

ZIEMAS SAULGRIEŽI "PURMAĻOS"

Ziemassvētku rotājumi - kartupeļu saulīte

<http://www.celotajs.lv/lv/e/purmali>

VISPĀRĪGI IETEIKUMI ZIEMAS SAULGRIEŽU SVINĒŠANAI

*Ziemassvētki atnākuši,
Pastaliņu plēsējiņi:
Trīs dieniņas, trīs naktsniņas,
Ne miedziņa negulēju.*

Ziemas Saulgriežus parasti svin starp 20. un 23.decembri, kad diena ir kļuvusi visīsākā un nakts – visgarākā. Tas iezīmē astronomisko ziemas sākumu, taču daudzām Eiropas tautām, arī latviešiem iezīmēja ziemas vidu, jo saimnieciskā ziņā ziema sākas Mārtiņos un ilgst līdz Metenjiem.

Puzuru gatavošana

Senā kalendāra pētnieks Viktors Grāvītis raksta, ka 12 dienas pēc Ziemassvētkiem /līdz Zvaigznes dienai/ latvieši saukuši par svētajiem vakariem jeb jautro laiku. Ļaudis tad vakarējuši – dziedājuši, minējuši mīklas, nestrādājuši un nevērpuši, arī gājuši maskās. Stenders minējis, ka latvieši iedala gadu daļās pēc jauna Mēness parādīšanās, tādēļ lāgiem jāskaita 13 šādi Mēness mēneši gadā. Lai cik garš nebūtu šis periods – mirušo un dzīvo pasaules tajā saplūst kopā, iestājas haoss, kam seko pasaules radīšana ar tai piederošo kārtību, formu un aizliegumiem. Ziemas saulgriežu centrālais notikums ir kosmiskās norises, kas iezīmē gada visīsāko dienu un visgarāko nakti. Aktualizējas gaismas un tumsas, šīs saules un viņsaules, kosmosa un haosa, pasaules radīšanas tēmas.

Ziemassvētku maska

Ziemassvētku periodā notika iepriekšējā laika posma kopsavilkuma aktualizēšana, pareģošana un maģiskas darbības nākamā gada izdošanās nodrošināšanai. Krievu pētnieks Ribakovs izvirza hipotēzi, ka masku tēlus un ar tiem saistītos rituālus var attiecināt uz dažādu gada mēnešu ieražām, piemēram, Kūlītis saistāms ar pļaujas darbiem augustā, Siena guba ar siena pļauju jūlijā, Lācis ar martu, Zirgs ar aprili. Kāzu, bērnu un radību izspēlēšana saistīta ar šo rituālu veiksmīgu norisi nākamajā gadā. Tātad 12 dienu masku gājienos sastopami elementi no visām ieražām, kas būs jāveic nākamajā gadā.

Svarīgs Ziemas svētku elements ir rotājumi.

Plašāk zināmie ir puzuri un ķisti, saulītes, ko gatavo no kartupeļiem, tajos saspaužot salmus ar vārpām galā, smilgas.

Puzuri ir gatavoti no salmiem – parasti rudzu vai kviešu, arī no niedrēm, smilgām, tiek rotāti ar olām, zosu spalvām, krāsainiem dziju galiem. Ķistus gatavo no krustām saliktiem kociņiem vai niedrēm, simetriski notinot tos ar dažādu krāsu dzijām.

Rotājumus gatavo arī no skaidām, senāk izmantojuši apses. No apses skaidas iznāk gludas un spīdīgas.

Raksturīgākā Ziemassvētku tradīcija ir **bluķa vilkšana**, ko skaidro kā aizgājušā gada grūtumu un nedīenu savākšanu un simbolisku sadedzināšanu. Bluķi velk vai nu vienas sētas vai vairāku sētu ļaudis kopā, dziesmu un rotaļu pavadījumā. Parasti tad pēdējā sētā to sadedzina.

Uzskata, ka senākos laikos tas tika vilkts, lai atzīmētu saules pagriešanos uz pavasara un gaismas pusi un vēlēšanos saulei šo uzdevumu atvieglot. Bluķa dedzināšana ir bijusi izplatīta visā Eiropā, bet, latviešu tradīcijai īpatnēja ir bluķa vilkšana no mājas uz māju.

Ziemassvētkos notiek visintensīvākās **ķekatnieku** izdarības.

Visbiežāk sastopamās maskas Ziemassvētkos ir lācis, zirgs, dzērve, vilks, kaza, siena kaudze, garā sieva, mazais vīriņš, čigāns, nāve, dzīvais mironis. Sava vadoņa – sauksim viņu par budēļu tēvu, vadībā maskotie ļaudis ceļo no sētas uz sētu, nes mājai svētību, auglību, aizsargā to no ļauniem gariem.

Ziemassvētkos maskošanās pamatā ir seni auglības rituāli. Parasti maskās attēlo tos garus, kuriem grib pielabināties un, kurus grib iespaidot. Senajos ticējumos maskoties nozīmē atteikties no sava „es”, uzņemt sevī tēlojamo garu un caur viņa darbību veicināt auglību. Auglības veicināšana iespējama tikai paliekot nepazītam.

Ziemassvētku maska – „Muzikants uz siena kaudzes”

„Budējtēvs”

Maska „Grozis”

„Dzīvais nedzīvo nes”

Arī tagad par ķekatinieka godu uzskata spēju palikt nepazītam.

Masku gājieni Ziemassvētkos ir jautri un trokšņaini – tiek grabināti, skandināti un spējēti visi iespējamie instrumenti – grabuļi, klabatas, katla vāki, dūdas, u.c.

Maskošānās rituālos būtībā tiek restaurēts simboliskais haoss, kas bija pirms pasaules radīšanas. Tas notiek tā – atgriešanās pie haotiskā – brīnumains spēku pieplūdums – spēcīga atdzimšana. Uzskata, ka atgriešanās pirms radīšanas haosā nodrošina piekļūšanu tiem spēkiem, kas radīja pasauli un, līdz ar to arī katra no mums iekšējam spēkam.

Katrai maskai ir savs uzdevums:

Lācis aizbaida jaunos garus. „Lāci” gatavo no diviem uz āru apgrieztiem kažokiem – vienu uzvelk uz rokām, otru uz kājām, bez tam vēl „lāci” mēdz no rokām līdz kājām notīt ar zirnājiem. Parasti lācim ir pavadonis, jeb diditājs.

Dzērve masku gājienā simbolizē gudrību, apdomību un prātu. Dzērvi gatavo, apgriežot kažoku uz otru pusi un, iebāžot vienā piedurknē cirvi ar visu kātu. Cirvja pietam abās pusēs piesēja karotes, kas izskatījās pēc ausīm. Vēl pielika knābi, kuru varēja grozīt. Ar knābi parasti knābā citus vai arī to trin gar zemi.

Vilks simbolizē jaunumu un tumsu;

Kaza – gaismu, sauli, utt.

Ziemassvētkos parasti darbojas dzīvniekveidīgās maskas /Lācis, Zirgs, Dzērve, Vilks, Kaza, u.c./ Pārsvārā tie ir t.s. htoniskie dzīvnieki, kas veic vidutāja funkciju starp divām pasaulēm. Rituālā kontekstā šie dzīvnieki saistīti ar ceļošanu uz viņsauli pēc auglības un atjaunošanās. Ir sastopamas arī cilvēkveidīgās maskas – Jaunais pāris, Garā sieva, Mazais vīriņš, Žīds, Čīgāniete, u.c. un priekšmetus vai kādus objektus atveidojošas maskas /Siena guba, Slotā, Kūlītis, u.c./ Raksturīgas Ziemas Saulgriežu maskas ir „jaunais pāris”. Par brūti parasti pārgērbjas liels, būdīgs tēvainis, par brūtgānu – maza, sīka sieviete. Pārējie tad pilda vedēju un kāzu viesu lomas.

Budēļtēvs parasti uzsāk sarunu ar mājas saimniekiem: saimniecei jautā, vai bērni klausīgi, vai pīrāgi izcepti; saimniekam – par alus labumu, par iespējamo zirgu miju. Pārļūko istabas tīrību, saimniecības stāvokli. Viss tiek pamatīgi apdziedāts. Budēļtēvam līdzīri rīkste, ar ko tas izper mājas ļaudis. Rīkste it kā domāta nepaklausīgo vai slinko pārmācīšanai, bet, tai ir arī dziļāka jēga. Tai ir auglību un veselību veicinošs spēks. Ja no Budēļtēva nesaņem pērienu, tad nākamajā gadā kodīs dunduri un odi.

Svinībās piemin pagājušā gada grūtumus, veic maģiskas darbības, lai no tiem atbrīvotos, veic dažādas darbības, lai nodrošinātu druvu auglību nākamajā gadā, priecājas par gaismas atgriešanos.

Ar Ziemas svētkiem beidzas miklu minēšana un pasaku stāstīšana, citādi dienas stiepjoties garākai, garāka stiepjās arī mēle.

Ziemassvētkiem raksturīga arī zilēšana, parasti zilē mūža ilgumu, kā arī jaunas meitas zilē savu nākotni saistībā ar precībām.

Arī apdziedāšanās ir neatņemama Ziemassvētku svinību sastāvdaļa.

ZIEMAS SAULGRIEŽU SVINĒŠANA

Viesu sabraukšana, gatavošanās svētkiem.

Sabrauc viesi, viņus sagaida mājas saimniece, aicina iekšā, prasa, kāpēc ieradušies.

Viesi stāsta, ka grib svinēt Ziemassvētkus. Saimniece saka, ka tad jāpalīdz rotāt māju un sagatavoties svētkiem.

Sadalās paši – kurš būs atbildīgs par telpu rotāšanu, kurš par gatavošanu un galda klāšanu, kurš par uguns kurināšanu, utt.. Visi kopā gatavo Ziemassvētku rotājumus – saulītes, ķistus vai puzurus. /Iepriekš sagatavo salmus, smilgas vai niedres, krāsainus papīriņus, dzijas, spalviņas, kartupeļus, u.c./ Kamēr gatavo rotājumus, izrunā par svētku nozīmi un būtību.

Izrotā telpu.

Atnāk Budēļtēvs, sveicinās, prasa, kas te sanākuši, ko darījuši šogad, jautā, vai rauši izcepti, vai vīri pietiekami milējuši sievas, vai bērni bijuši rātņi un labi mācījušies, apskatās, vai istaba tīri izslaucīta, vai visur spodrība un kārtība, vai slinkums nav kur paslēpies. Nepaklausīgos vai slinkos Budēļtēvs pārmāca ar savu rīksti. Visi gan vairās no šāda pēriena, bet tā vairāk tikai izliekoties, jo šim pērienam ir maģiska nozīme – tas dod auglību un veselību. Arī – kurš nav dabūjis pērienu, to nākošajā vasarā ēdis dunduri un odi.

Tad Budēļtēvs velk ārā no somas ārā maskas, /kas iepriekš sagatavotas, vai, ja laiks atļauj, gatavo uz vietas/ piedāvā pārģērbties...

Visi pārģērbjas, saģērbjas silti un dodas “ceļojumā” pa sētu. Aicina Saimnieku izrādīt sētu – apstaigā visu, ņem iepriekš sagatavotu **bluķi**, iesien virvē, apvelk bluķi apkārt visām ēkām! Velk bluķi apkārt sētai, ēkām lai tām svētība un ilgs mūžs, dzied bluķa velkamo dziesmu. Katrs mēģina palīdzēt bluķa vilkšanā. Velk šajā sētā, bet, katrs padomā par savām mājām, domās velk bluķi arī tām apkārt.

Kad visa sēta izstaigāta, maskas noņem un Budēļtēva vadībā dodas uz ugunsкура vietu, puiši iekur uguni. Vai pirms vilkšanas vai arī dedzināšanas, izrunā, kas tas par bluķi, kāpēc tāds jāvelk / gan varam “atdot” bluķim savas slīktās īpašības, notikumus un domas, gan arī palīdzēt uzvilkt sauli atkal kalnā/.

Tad var katrs pieiet pie bluķa, pielikt roku un klusām pateikt savu sakāmo, var arī sagatavot skalus, kur katrs uzraksta savas domas un tad vai nu sasprauž bluķi, ja bluķis šķirbains, vai arī pēc bluķa vilkšanas iemet katrs savu skalu ugunsкура. Kad bluķis visās iespējamās vietās izvilkts, dodas pie ugunsкура un svinīgi sadedzina. /sadedzina veco, lai būtu vieta jaunajam, tumsas un aukstuma vietā nāk gaisma un siltums/.

Laimes liešana.

Kad bluķis kārtīgi deg, tad ķeras klāt laimes liešanai.

Katrs paņem iepriekš sagatavoto metāla kausiņu, kausē svinu, turot virs uguns, kad šķidr, strauji lej ūdeni /palielē metāla vai emaljētā bļodā ieliets

Sadedzina pērnos vainagus

ūdens/. Vai nu kāds no mutīgiem viesiem vai Budēļtēvs “tulko” izlietās laimes. Tulkojot saka to, kas, pirmo reizi apskatot “lējumu”, iešaujas prātā – tas arī ir vispareizākais.

Sadedzina Jāņu vainagus./ja ir paņemti līdzī/

Mielasts.

Dodas iekšā vārīt “Cīrvja” zupu. / grupas dalībnieki pirms braukšanas vienojas, ko kurš ņems līdzī “cīrvja” zupai/.

/var kopīgi gatavot zirņu pikas, pirms tam jānovāra pelēkie zirņi, jāsačurkstina gaļa ar sīpoliem/ Visi kopā piedalās griešanā, bērsanā, maisīšanā, malšanā, veidošanā, utt.

Kamēr zupa vārās, iet Ziemassvētku rotājās /“Neguli, saulīte”, “Kaza un vilks”, “Kur es savu avitiņu”, “Aitiņas mājās”, “Vilkam kājas nosalušas”, u.c./

Un, danco dančus.

Kad zupa jau gatava, klāj mielasta galdu, ceļ galda zupu, katrs dalībnieks var celt ārā no groziņa to cienastu, ko paņēmis līdzī.

Pēc ēšanas ņemas klāt

Mīklu minēšanai.

Piemēram -

Paklāju paladziņu, pabēru zirnīšus, izliku maizes kanci./debes, zvaigznes, mēness/

Pirmajiem viesiem pīrāgs zem galvām./taisot māju, pirmajiem baļķiem apakšā liek akmeni/

Liela, liela sēne četriem kātiem. /galds/

Bieza putra kažokā. /putraimdesa/

Desu ritenis paslieksnē. /suns/

Līdaka nosprāgusi, zobi dzīvi./egle un zari/

Ticējumu apgūšanai.

Piemēram –

ja Ziemassvētkos putenis, tad nākamajā gadā būs lēts medus.

Ja Ziemassvētku nedēļā prusaki pa kulu rāpo, tad būs badīga vasara.

Kad putniem dod ēst, tad ar grožiem aptaisa riņķi un, tur ber auzas iekšā, lai putni vasarā turētos pie mājas un neietu kaimiņu laukā./ putni tagad reti kam, bet, šito sievas var izmēģināt ar vīriem, vai ne?/

Ja pirms Ziemassvētkiem garas lāstekas, tad būs bagāts gads.

Ja ap Ziemassvētkiem slapjš un miksts, tad nākamā rudenī būs slihta rudzu raža, bet, ja sadzītas kupenas, tad nākamais gads būs auglīgs.

Ticējumus var arī parādīt – uzraksta ticējumus uz lapiņām, saloka, saliek grozā. Dalībnieki sadalās grupās, katra izvelk vienu ticējumu, apspriežas un mēģina to parādīt ar dažādām kustībām un darbībām. Pārējie uzmin, kas tas par ticējumu. Cits variants – bērni uzzīmē ticējumus.

Un – zīlēšanai.

Ziemassvētku priekšvakarā jāielej bļodā ūdens, jāiepilina divi pilieni sveču tauku un jāsamaisa; ja pilieni saiet kopā, tad pāris precas, ja ne, tad šķiras.

Sagriež maizi un gaļu mazos gabaliņos un, liek sunim priekšā. Ja suns ēd maizi pa priekšu, tad nākamā gadā maize būs dārga; ja gaļu, tad gaļa būs dārga.

Ziemassvētku vakarā jaunas meitas iet pie kaimiņu loga /to var darīt arī pie "Purmaļu" loga, visi darbojas pa istabu, neprecētas meitas pa vienai iet ārā un klausās/ klausīties. Ja meita dzird pie loga vārdu "jā", tad viņa tiks izprecēta, ja dzird vārdu "nē", tad viņa paliks mājā.

Meitas nosēžas ar muguru pret durvīm un sviež kurpi durvis; kuras meitas kurpes trāpa durvis, tā

Puzurs

tiks izprecēta.

Meitas iet tumsā no augļu kokiem lauzt zariņus. Kurai jauns zariņš, tai būs jauns vīrs bez mantas; kurai apsūnojis, tai bagāts vīrs; kurai pusnokaltis, tai pusmūža, bet, kurai apsūnojis un nokaltis, tai vecs un bagāts vīrs.

Meitas ķer zedenus, ja saķer pāri, tad apprecēsies, ja nepāri, tad ne.

Ja Ziemassvētku naktī trīs reizes apskrien ap māju basām kājām, tad nākamgad nesāpēs zobi.

Saliek siena stiebriņus uz galda, apsedz ar galdautu. Kurš izvelk garāko stiebriņu, tas visilgāk dzīvos.

Izzīlējuši nākotni, visi laimīgi dodas mājup, ejot uz mašīnu/autobusu vēl pamet skatu debesis – ja tās zvaigžņotas, tad būs laba raža, tātad arī labs un auglīgs gads.

Neguli, saulīte, ābeļu dārzā

2. Mēnesis izgāja malējas meklēt.
3. Bēdz, bēdz, saulīte, mēnesis dzenas!
4. Jau drīz saulīte mēneša rokās.

Šī rotaļa no iepriekšējās atšķiras ar to, ka Mēness ķer Saulīti tikai apkārt dārziņam, neieskrienot dārziņa vidū.

Rotaļnieki izveido dārziņu. Meita (Saule) un puisis (Mēness) nostājas ārpus dārziņa. Dziedādami pirmos divus pantus, rotaļnieki iet pa apli. Saule un Mēness iet gar dārziņu pretējā virzienā. Ar vārdiem "bēdz, bēdz" dārziņš apstājas, Mēness ķer Saulīti, kura izmanīgi bēg ap dārziņu. 3. pantu atkārti, līdz Sauli noķer, tikai tad dzied 4. pantu. Tā laikā abi, rokās sadevušies, vidū lēnām griežas uz vienu un otru pusi. Beigās Saule un Mēness izraugās sev vietniekus vai arī – Saule nākamo Mēnesi, un otrādi.

Saules un Mēneši

2. Neguli, saulīte, apiņu dārzā!
3. Apiņu dārzāi galviņa sāpēs.
4. Mēnesis jādīja saulīti meklēt.
5. Deviņi ratiņi, simts kumeliņu.

Sākumā visi sastājas pāros. Visas meitenes ir Saules, un puīši – Mēneši. Puīši izveido iekšējo apli, bet meitenes – ārējo.

Dziedādamas meitenes virzās pa labi, bet puīši – pa kreisi.

Tad seko saruna. Mēneši vaicā:

– Vai tālu Saulītes?

– Aiz deviņām verstīm.

– Vai varēs panākt?

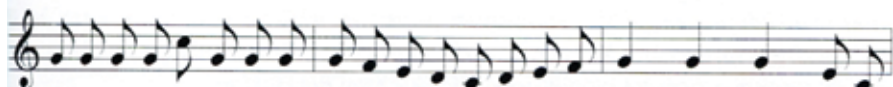
– Turēsi ātras kājas, asu pīcku, tad panāksi!

Kad izskanējusi pēdējā atbilde, Saulītes metas bēgt. Katram Mēnesim jānoķer sava ulīte.

Kur es savu avitiņu

1. Kur es sa - vu a - vi - ti - ņu svē - tu rī - tu pa - ga - nī - ņu,

kur es sa - vu a - vi - ti - ņu svē - tu rī - tu pa - ga - nī - ņu? Rai, rai, rai, ri - tam,

rai, rai, rai, ri - tam, rai, rai, ral - la - lā, rī - di ral - la - lā!

2. Baltābola kalniņai,

Tur es viņu paganišu.

3. Sargies, mana avitiņa,

Vilciņš ķēra, vilciņš ķēra.

Ši ir varen lustīga rotaļa, tikai bērni jābrīdina, ka, attīstot pārāk ātru skriešanas tempu, iespējams dabūt kādu nejaušu dunku mugurā.

Visi sastājas pa pāriem aplī kā uz dančiem. Izrauga Vilku un Aitu. Aita ienāk apļa vidū, Vilks paliek ārpusē. Rotaļnieki iet apkārt, sadotās rokas šūpodami un dziedādami. Tikko sākas piedziedājums, visi pāri sāk griezties elkoņos, un pa starpām Vilks ķer Aitu. Ja viņš nepaspēj to noķert piedziedājuma laikā, tiek dziedāts 2. pantiņš un Aita drošībā – apļa vidū dabū atpūsties pirms nākamā piedziedājuma, kad atsākas ķeršana.

Tā tas turpinās, līdz Aita noķerta un var ievēlēt nākamo Vilku un Aitu.

Kaza un vilks

1. Ga - ni, ga - ni, sar - giet ka - zu, ka - zai jā - ja pre - ce - niek'.

2. Vilciņš savu zobentiņu
Gar akmeni trīdināj'.

4. Bet tik pati pasargiesi
No tā meža junkuriņ'.

3. Skic, kaziņa, mežiņāi
Liepu lapu lupināt.

5. Tu, kaziņa, pati zini,
Kāds vilkami mundieriņš.

6. Īsi, strupi kamzoliši,
Pazolēti zābaciņ'.

Rotaļnieki izveido dārziņu, Kaza – vidū, Vilks – ārpusē. Visi iet pa apli, ik pantā mainot virzienu, un dzied.

Pirms dziedāšanas, protams, jānoskaidro, kas ir “mundieriņš”, kas “kamzoliši” un kas “junkuriņš”.

Dārziņš apstājas; Vilks iet pie katra gana un prasa: “Kam tie vārti?” Viņam atbild, ka tie esot kazas, zirga, gov, cūkas u. c. dzīvnieku vārti. Beidzot kāds saka: “Tie ir vilka vārti.” Vilks šo atbildi jau sen gaidījis, viņš traucas pa vārtiem iekšā un pūlas noķert Kazu, bet šī mūk pa citiem vārtiem ārā. Kaza drikst skriet cauri visiem vārtiem (tikai ne visu laiku caur vieniem un tiem pašiem ārā un tūlīt iekšā), Vilks – tikai caur saviem.

Kad beidzot vilks noķer Kazu, tad abi nāk vidū un griežas elkoņos, bet pārējie palēciensolī danco dārziņā apkārt. Tad ievēlē nākamo pāri un rotaļu var sākt no gala.

Ganu es aitiņas

Ga-nu es ai-ti-ņas liel-ce-ļa ma-lā, la-pi-ņas čaukstēja, krūmiņi brik-šķēj'.

Ievēlē Vilku un vairākas Aitiņas. Visi rotaļnieki, kas nu ir par ganiem kļuvuši, cieši viens aiz otra, rokas priekšā stāvētājam uz pleciem uzlikuši, sastājas aplī. Dziedot pavisam lēnām, virzās uz priekšu. Dziedāšanai beidzoties, Vilks mēģina atrast kādu lielāku spraugu, lai tiktu viducī pie Aitām. Katru reizi, kad tas viņam izdevies, viņš drikst no vidus paņemt tikai vienu Aitu. Vilkam jārikojas āsi un izmanīgi, veltīgi nespraucoties tur, kur iekšā tikt nav iespējams, bet meklējot lielākus caurumus. Rotaļniekiem aizliegts Vilku atgaiņāt ar rokām vai kājām, rokas nedrīkst atlaist no priekšā stāvētāja pleciem, drikst darboties tikai ar ķermeni. Aitām diemžēl nav iespējas pašām sev palīdzēt; viņu loma ir galīgi pasīva.

Aitiņas, mājās!

Saimniece stāv telpas vienā stūrī, Vilks paslēpies citviet, visi pārējie – Aitiņas – “ganās” pretējā telpas pusē. Saimniece sauc aitiņas mājās, un tās atbild:

- Aitiņas, mājās!
- Nevaram! (drebēlīgā balsī)
- Kāpēc nevarat?
- Vilks krūmos!
- Ko viņš tur dara?
- Zobus trin!
- Cik asi vilkam zobi?
- Kā zobens!
- Un cik spožas acis?
- Kā mēness! (Dialogu pēc patikas var turpināt.)
- Aitiņas, mājās!

Nu visas Aitiņas skrien mājās pie Saimnieces, un Vilks lūko kādas noķert. Noķertās Aitas pārtop par Vilkiem, tāpēc to kļūst arvien vairāk. Pēdējās 2 palikušās Aitas liek par Saimnieci un Vilku nākamajā spēlē, bet var rīkoties arī citādi, piemēram, katru reizi no jauna ievēlot galveno lomu izpildītājus.

Ja visi puīši vēlas būt par Vilku vai Mēnesi, tad var likt minēt mīklas: kurš atmiņēs, tas arī iegūs kāroto lomu.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Marģers un Māra Grīni „Latviešu gads, gadskārta un godi”, „Everest”, Rīga, 1992.

Osvalds Līdeks „Latviešu svētki. Latviešu svināmās dienas”, „Scencia”, 1991.

Sast. Maija Začeste „Masku grāmata”, „Avots”, Rīga, 1993.

Aīda Rancāne „Maskas un maskošānās Latvijā”, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Rīga, 2009.

Jānis Alberts Jansons „Latviešu masku gājieni”, Rīga, „Zinātne”, 2010.

Diāna Karaša „Latviskās sadzīves tradīcijas un godi”, Rīga, „Zinātne”, 1991.

Sast. Vilma Greble „Latviešu bērnu folklorā”, „Zinātne”, Rīga, 1973.

Rīgas 800 gadu jubilejas pasākuma „Rīga dejo” grāmata.

M. Mellēna, V. Muktupāvels, E. Spičs, I. Irbe „Gadskārta grāmata”, „Madris”, Rīga, 2004.

I. Reizniece

V. Muktupāvels, E. Spičs

Sast. Iveta Medene „Zelta ciba”, „Sprīdītis”, Rīga, 1996.

LU Literatūras, Mākslas un Folkloras institūta Folkloras krātuves materiāli.

MASKU GATAVOŠANAS PROGRAMMA /

MĀRTIŅI/ZIEMAS SAULGRIEŽI/METEŅI/

<http://www.vienkoci.lv/>

VISPĀRĪGI IETEIKUMI MASKOŠANĀS PROGRAMMĀM

Uzvelkot masku, cilvēks transformē apziņu, maskotāji simbolizē garīgu spēku. Maskas kā ekstāzes instruments. Maskas gatavošana izraisa piedzimšanas pārdzīvojumu.

MASKU GĀJIENI DAŽĀDOS GADSKĀRTU SVĒTKOS

Kopīgais masku gājienos

Ir viena daļa vairāk zināmu masku, kas parasti tiek izmantotas dažādos gadskārtu svētkos.

Viena no pazīstamām un plaši izplatītām maskām ir lāča maska.

Lācis gan it kā simbolizē miegainumu un tūlīgumu, bet, ar savu rūkšanu un spēku tas aizbaida ļaunos garus. „Lāci” pagatavoja no diviem uz āru apgrieztiem kažokiem – vienu uzvilka uz rokām, otru uz kājām, bez tam vēl „lāci” mēdza no rokām līdz kājām notīt ar zirnājiem. Parasti lācim ir pavadoņi, jeb didītājs.

Dzērve masku gājienā simbolizē gudrību, apdomību un prātu. Dzērvi gatavo, apgriežot kažoku uz otru pusi un, iebāzot vienā piedurknē cirvi ar visu kātu. Cirvja pietam abās pusēs piesēja karotes, kas izskatījās pēc ausīm. Vēl pielika knābi, kuru varēja grozīt. Ar knābi parasti knābā citus vai arī to trin gar zemi.

Nāves masku darināja, apsedzot baltu palagu, pagatavojot liekos zobus no rāceņa.

Viļks simbolizē ļaunumu un tumsu;

Kaza – gaismu, sauli, labos tikumus;

Zaķis – bailes, lišķību.

Masku gājiena saime pakļaujas budēļtēva rīkojumiem.

Budēļu uzdevums ir mudināt ļaudis nepadoties tumsas un ļaunuma varai, vairojot prieku, nest sētā auglību un svētību.

Masku gājienam jābūt skaļam, tuvu un tālu dzirdamam. Trokšņa radišanai noder viss – katlu vāki, pannas, bungas, zvārguļi, klabatas, dūdas un citi skaļi instrumenti.

Budēļi dzied, danco, spēlē un lec. Un ar dziesmām tie var gan nopelt, gan slavēt. Ķekatu lēkāšana un kāju sišana dancojot ir īpaša ļauno garu aizbaidīšana un svētības un auglības veicināšana.

Cilvēks caur masku uzņem sevī tēlojamo garu un caur viņa darbību veicina auglību.

Auglības veicināšana iespējama tikai paliekot nepazītam – to panāk, nokrāsojot seju ar sodrējiem, bietēm, miltiem, ieliekot mutē rāceņa zobus, pārvēršot balsi, uzliekot uz sejas vai galvā speciāli darinātu masku, utt.

Viens no vienkāršākajiem maskošanās veidiem ir uzvilkt uz otru pusi izgrieztas drēbes, sevišķi kažoku. Pie jostas var piekārt dažādus zvanus, zvārguļus, koka dunci, pannu, katla vāku, koka karotes. Apģērbu var apšūt ar daudzkrāsainām lupatiņām, ēvelskaidām. Seju visvieglāk noslēpt, to aizsedzot. Visvienkāršākais paņēmieni – uz acīm dziļi uzmaukta cepure vai ietīstīšanās lielā lakatā. Vienkāršas sejas maskas gatavoja arī no drānas, kažokādas gabaliņa, mizas vai zeķes. Maskas malās var piesiet aukliņas un izgriezt caurumus acīm, degunam un mutei. Jo raibāks un dīvaināks izskatās maskotais, jo lielāks ir viņa maģiskais spēks.

Mārtiņdiena ir rudens beigu un ziemas sākuma diena, tas ir saimnieciskā gada noslēgums, ganu piegūļas laika beigas. Mārtiņdienā lācis uzmeklē un apēd tādas zāles, no kurām drīz aizmiegt un visu ziemu negrib ēst.

Līdz Mārtiņiem jāapar zeme, jo pēc Mārtiņdienas tā dodas atpūtā, ja to traucē miera periodā, tad nākamajā gadā nav gaidāma nekāda raža.

Meteņu svinēšana un maskas „Vienkoču parkā”

Mārtiņi ir laiks, kad cilvēki ir beiguši lauku darbus: nokopuši laukus, aparuši zemi, cilvēki šajā brīdī var veltīt laiku sev - pievērsties mīklu minēšanai, dažādu lietu izgatavošanai, vai kopīgai dziedāšanai vēlos rudens vakaros. Sākas vakarēšana un arī veļu laiks.

Mārtiņos – dominē cilvēkveidīgās maskas, piemēram, Mārtiņa vecīši vai nabagi.

Ziemas saulgriežus svin 20. - 23.decembrī, kad diena ir kļuvusi visīsākā un nakts – visgarākā. Tas iezīmē astronomisko ziemas sākumu, bet, latviešiem iezīmēja ziemas vidu, jo saimnieciskā ziņā ziema sākas Mārtiņos un ilgst līdz Meteņiem, kas jau vēsta par pavasara sākšanos.

Svinībās piemin pagājušā gada grūtumus, veic maģiskas darbības, lai no tiem atbrīvotos, veic dažādas darbības, lai nodrošinātu druvu auglību nākamajā gadā, priecājas par gaismas atgriešanos.

Ar Ziemas svētkiem beidzas mīklu minēšana un pasaku stāstīšana, citādi dienai stiepjoties garākai, garāka stiepjoties arī mēle.

Ziemassvētku masku gājieni, salīdzinot ar rudens periodu, kļūst trokšņaināki, tajos parādās ciņas motīvi – gaisma cīnās ar tumsu.

Parādās dzīvniekveidīgās maskas /Lācis, Zirgs, Dzērve, Vilks, Kaza, u.c./ Pārsvārā tie ir t.s. htoniskie dzīvnieki, kas veic vidutāja funkciju starp šo sauli un viņsauli. Rituālā kontekstā šie dzīvnieki saistīti ar ceļošanu uz viņsauli pēc auglības un atjaunošanās.

Ziemassvētkos sastopamas arī cilvēkveidīgās maskas – Jaunais pāris, Garā sieva, Mazais vīriņš, Žīds, Čīgāniete, u.c. un priekšmetus vai kādus objektus atveidojošas maskas /Siena guba, Slota, Kūlītis, u.c./.

Raksturīgākā Ziemassvētku tradīcija ir blūka vilkšana.

Pašdarināta maska „Budēlis”, „Vienkoču parkā”

„Kaza” – darināta no viena koka, „Vienkoču parkā”

Sprīžot pēc veco ļaužu stāstiem, bluķa vilkšana skaidrojama kā aizgājušā gada grūtumu un nedienu savākšana un simboliska sadedzināšana. Bluķi vilka vai nu vienas sētas vai vairāku sētu ļaudis kopā, dziesmu un rotaļu pavadījumā. Parasti tad pēdējā sētā to sadedzināja.

Senākais slānis Bluķa vilkšanas ieražās varētu būt, kas tas tika vilkts, lai atzīmētu saules pagriešanos uz pavasara un gaismas pusi un vēlēšanos saulei šo uzdevumu atvieglot.

Kāpēc vispār cilvēki iet masku gājienu?

- 1 Lai veicinātu auglību;
- 2 Maskojas, lai aizsargātos no ļaunajiem spēkiem, lai tos padzītu;
- 3 Maskojas, lai izklaidētos;
- 4 Maskojas, lai baidītu bērnus./ lai tie augtu paklausīgi, strādīgi, labi mācītos/

Tradicionāla maskoto ļaužu darbības „programma” parasti ir šāda:

- 1 Ierašanās konkrētajā mājā vai sētā;
- 2 Mājīnieku pratināšana jeb pārbaudīšana, ķircināšana un apdziedāšana;
- 3 „Budēļu koncerts” – ar jocīgiem dažādu mājas un lauka darbu pakalpojumiem;
- 4 Mājas apsvēpēšana ar dūmiem;
- 5 Dancošana;
- 6 Maskās tērpto joki un spēles;
- 7 Svētku mielasts;
- 8 Došanās uz nākamo sētu/vai masku noņemšana un rotaļu turpināšana.

MASKU GĀJIENA PROGRAMMA VIENKOČU PARKĀ

Masku gatavošana.

Ierodas viesi, saimnieks/ pasākuma vadītājs/ viņus sagaida, vedina iekšā namā.

Saimnieks izstāsta, ko te visi kopā darīs, izstāsta par maskošanās būtību, kam un, kāpēc jāmaskojas, kādas un no kā tās gatavo. Sadala “lomas” – kurš par ko pārģērbiesies. Tad atbilstoši savai “lomai” katrs izgatavo sev masku. /masku gatavošanai sagādāti dažādi materiāli – knābji, astes, ausis – auduma, kažokādu gabali, cimdi vai zeķes, kādi zaraini koki, maisa audums, zeķubikses – bizēm, koka ģimji, arī līdzekļi sejas krāsošanai – kvēpi, milti, bietes, u.c./.

Ja nav iespējams maskas izgatavot, tad ar kādu rotaļu katrs „izlozē” iepriekš sagatavotas maskas. Gatavo skaņu rīkus /koka zvani, tarkšķi, robdēlis, klabatas/, ko pēc tam izmanto gājienu.

Mācās dziesmas, ko dziedās masku gājienu laikā. /pirms tam gatavo dziesmu vārdus/. Izmēģina dziedāšanu kopā ar rībināšanu, klabināšanu, zvanišanu, utt.

Kad kārtīgi sagatavojušies /varbūt jāiedzer tēja, lai āra nesalst/, tad visi **dodas Masku gājienu** pa Vienkoču parka takām.

Maskotos ļaudis sagaida Saimnieks. Izrunājas visādi – kas tie tādi ērmi sanākuši, ko te dara. “Ērmi” maskās – jokojas un atbild, var apdziedāt vietas Saimnieku.

Saimnieks izrāda savu „māju” – Vienkoču parku, visādi slavē un liela to. Maskotie savukārt cenšas visur atrast visādas vainas.

let no punkta /objekta/ uz punktu.

Saimnieks katrā vietā uzdod veikt kādu uzdevumu:

Pie Muižiņas –
Zilēšana.

Tām, kas grib iziet pie vīra /var mēģināt arī tie, kas grib tikt pie sievas/

Uzliek zedeņu sētu – ķer zedeņus – ja meita saķer pāri, tad šogad izies pie vīra, ja nepāri, tad vēl jāgaida. Vai arī ķer zedeņus, lai izzilētu, cik ilgi dzīvos – cik zedeņu, tik gadu desmiti vēl paredzēti. Velk salmus vai zāles stiebrus – kurš izvelk visgarāko, tas nākamgad vistālāk brauks. /vai tam visgarākais mūžs paredzams – var variēt./

let tālāk dziedādami un trokšņodami. let likum likumiem pa parka takām, līdz nonāk pie Klētiņas. Tur atkal izjokojas un izsmejas, Saimnieks uzdod kādu pārbaudījumu, šoreiz tās ir mīklas.

Rudenī piedzimst, pavasarī nomirst. /ledus/

Kad ieiet pa durvīm, var redzēt; izejot - nevar. /sals/

Mazas, mazas stellītes, vadmala virsū. /aita/

Viena māsa noģērbjas, otra māsa apģērbjas. /diena un nakts/

Kad mani redz, tad neredz nekā, bet, kad mani neredz, tad tomēr redz ko. /tumsa/

Tad dodas tālāk uz otru Klētiņu.

Tur Saimnieks rāda koka apstrādes rīkus un tad var pārbaudīt maskoto ļautiņu prāta asumu, uzdot jautājumus par koku ciršanu, piemēram, ka malkai kokus cērt vecā mēnesī, lai labāk izžūst un labāk deg. Māju būvniecībai nekad neizmanto zibens spertu koku, lai zibens mājā neiespētu, utt.

Arī mīklas par koka apstrādes rīkiem /jautā par tiem, kas redzami apkārt/, piemēram:

„Dzērves” maska „Vienkoču parkā”

let uz mežu, skatās uz mājām, iet uz mājām, skatās uz mežu. /malkas cirtējs ar cirvi pār pleciem/

Saimniekam viens auns – vairāk cirtienu kā gadu. /malkas cērtamais blūķis/

Akmens zirgs, tērauda jātnieks. /tecila/

Galva ir, kāju nav. /nagla/

Jo dzen, jo lien, jo sit, jo plēš. /ķīlis/

Pa koku skrien un zīdu tin. /ēvele un skaidas/

Uz zemi ēzdams,
Uz augšu lēkdams. /svārpsts/

Simts iet turp, simts nāk šurp, bet ceļš nav ne pirksta platumu. /zāģis/

Te Rihards var likt lietā savu „koka” zināšanu un prasmes.

Kad visi paasinājuši prātu, dodas tālāk uz punktu X, kur iziet rotaļu, piemēram – „Sasalsti”

Viens ir Sals, tas staigā apkārt, pārējie spēlētāji lēkā. Sals pēkšņi norāda uz kādu spēlētu un saka: „Sasalsti!”. Tam jāsasīngst un jāstāv nekustoties. Sals cenšas to sasmidzināt, iesaistīt sarunā, pakutināt vai kā citādi ietekmēt, lai sastingušais pakustētos. Ja tas neizdodas, Sals saka: „Atlaidies!” Ja izdodas, zaudējušais izstājas no spēles.

Kurš zaudē, tam jāizpērk ķīla.

Kad ar maskām jau piekusuši, kādā no „punktiem” izdanco vēl „Nāve, nāve, nāc jel drīz” – lai sprauņi un dzīvīgi visu nākošo gadu, ņem maskas nost, liek maisā un tālāk dodas ar saviem ģimjiem.

Tad dodas tālāk uz pļavu, kur gaida Saimniece ar lielo zupas katlu./var vārit arī cirvja zupu – t.i. sarunā, ko katrs paņems līdz/. Saimniece saka, ka dos jau dos zupu – vēl tik drusku jāpavāra, bet pa to laiku vēl var iziet kādu rotaļu, piemēram, „Aitiņas, mājās”, „Ganu es aitiņas”, „Pļāvėjus”, utt. vai danci – „Lāci, lāci, mazgā muti”, u.c.

Rotaļas un danči – skatīt Pielikumā.

Tad sacenšas veiklībā – uzvelk sniega kurpes, un – kurš pirmais aizskries līdz kādam norunātam punktam.

Velkas ar virvēm.
Uzvarētāji pirmie dabū pa zupas kausam.

Kad visi pamieļojušies ar zupu, sākas laimes liešana.

Kausiņā virs ugunsкура katrs izkausē alvu, tad strauji lej aukstā ūdenī. Izlieto „laimi” aplūko un, kāds mutīgāks cilvēks iztulko, kas katram gadāms nākamajā gadā.

METEŅOS –

Bez tā, kas jau minēts iepriekš, vēl:

Visi dodas uz dīķi, kur ierikotas **grieztavas** /pie dīķi iesaluša mieta piestiprināta kārts, kuras galā piestiprinātas ragavas/, visi pēc kārtas izgriežas grieztavās.

Vai brauc ar ragavām – kurš tālāk aizbrauc, tas nākamgad tālāk ceļos /vai ilgāk dzīvos/

Meteņu lielīšanās.

Sacenšas, kurš varenāk izlieliesies: „Manam tēvam gari lini – manam vēl garāki – līdz jumta korei, utt..un tjpr.”

Var mēģināt iziet „Zaķa šaušanu”!/ja ir jauni vai sprauņi dalībnieki/:

Uztaisa šūpoles – striķu cilpās iemauc malkas gabalu – tajās sēžas visi pēc kārtas. Viens iesēžas, otrs atstumj un laiž vajā. Pretējā pusē nostāda no salmiem iztaisītu trīskāju zaķis. Šis zaķis iekšā sēdētājam jānogāž gar zemi. Ja trīs reizes no vietas kādam izdevies zaķi „nošaut”, tad nākamajā gadā viss laimēsies.

Ja var savelt – veļ lielas, cietas **sniega bumbas** – sacenšas, kuram lielāka un cietāka – tam būs vislielākās un cietākās kāpostgalvas!

Meteņu spēles – spēkošanās, vilkšanās ar virvēm, iešana ar sniega korpēm. Visas veiklības un spēka sacensības.

Min kurmjus /lai nākamgad neizcilā laukus un pļavas/ – viens skaita kurmju vārdus, citi atkārto un cītīgi lec un minas.

Kad visi kārtīgi nomaskojušies, izdziedājušies, izlekušies un pamieļojušies – saka paldies Saimniekam – un, uz redzēšanas līdz citai reizei!

Metēju dancis Vienkoču parkā

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Marģers un Māra Grīni „Latviešu gads, gadskārta un godi”, „Everest”, Rīga, 1992.

Osvalds Līdeks „Latviešu svētki. Latviešu svina-mās dienas”, „Scentia”, 1991.

Sast. Maija Začeste „Masku grāmata”, „Avots”, Rīga, 1993.

Aīda Rancāne „Maskas un maskošanas Latvijā”, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Rīga, 2009.

Jānis Alberts Jansons „Latviešu masku gājieni”, Rīga, „Zinātne”, 2010.

Diāna Karaša „Latviskās sadzīves tradīcijas un godi”, Rīga, „Zinātne”, 1991.

Sast. Vilma Greble „Latviešu bērnu folklorā”,

„Zinātne”, Rīga, 1973.

Rīgas 800 gadu jubilejas pasākuma „Rīga dejo” grāmata.

M. Mellēna, V. Muktupāvels, E. Spičs, I. Irbe „Gadskārta grāmata”, „Madris”, Rīga, 2004.

I. Reizniece, „Rokasgrāmata folkloras mācīšanā”, „Zvaigzne ABC”, Rīga.

V. Muktupāvels, E. Spičs „Latviešu rotaļas un spēles”, „Avots”, Rīga, 1989.

Sast. Iveta Medene, „Zelta ciba”, „Sprīdītis”, Rīga, 1996.

LU Literatūras, Mākslas un Folkloras institūta Folkloras krātuves materiāli.

LIELĀS DIENAS SVINĒŠANA

LAUMU DABAS PARKĀ

<http://www.laumas.lv/>

Pavasara saulgrieži – diena un nakts vienā garumā. Pilnīga gaismas uzvara pār tumsu un Saules atmoda.

Senāk Lieldienas svinētas veselu nedēļu, tad ierobežotas ar trim dienām.

Dienas sāk augt garumā un darāmie darbi arī aug vairumā.

Sākas laiks, kad darbs dzen darbu un jāpaspēj tikt līdz dabas un darba ritmam.

Visi jāpaspēj, bet- bez steigas, iekļaujoties latvieša pasaules kārtībā.

*Apsaāvu baltas kājas,
Sasukāju gludu galvu:
Lielās dienas rītiņš bija,
Tad gribēju smuka būt.*

Lielās dienas svinēšanā, tāpat kā citos gadskārtu svētkos, svētku jēga ir vēlēt labu tuviem un tāliem kaimiņiem, savai saimei, saskaņā ar tradīcijām veikt rituālus, kas nodrošina auglību un saimes dzīves sekmīgu dzīves gaitu turpmāk, kopt savstarpējās attiecības, izrādīt goda drēbes, kas papildinātas vai darinātas iepriekšējās ziemas rokdarbu sezonā.

GATAVOŠANĀS SVĒTKIEM

Ierodas viesi, saimniece viņus sagaida, aicina pagalmā.

Ja svinētāji čakli un cēlušies pirms saules, tad visi kopā sagaida saullēktu un nomazgā mutes avotā, vislabāk uz rītiem tekošā avota ūdenī. Izstāsta, kāpēc tas jādara. /Iai būtu vesels, skaists, lai būtu gaišs prāts/. Ja kājas tādā nomazgā, tad nesūt kājas.

Pret rītiem tekošam ūdenim Lieldienu rītā ir dziedinošs spēks.

Ja paspēj muti nomazgāt līdz saules lēktam tekošā ūdenī, tad vasaru nenāk miegs.

Ja kāds pieceļas vēlāk par lāci, tad lācis tam atdod visu miegu.

Kad mutes nomazgātas, dodas gatavoties svētkiem – ja nav uzkārtas, kar šūpoles, izrotā tās. Kādā brīdī saimnieks vai saimniece noper sanākušos – lai visi veseli un slimība ārā!

Perot runā līdzī:
*Lieldienas, Lieldienas!
Slimība laukā,
Veselība iekšā!
Veseli, veseli!*

*Apaļš kā pūpols,
Mudīgs kā skudra!
Apaļš kā pūpols,
Lunkans kā žagars!*

Visi kopā krāso olas – ārā virs ugunsкура liels katls ar iepriekš sagatavotām sīpolu mizām /var pirts slotu lapām, alķšņu mizām, izmanto dabīgos materiālus/.

Sīpolu mizas dod vidēji vai tumši dzeltenu, brūnu krāsu, **alkšņu mizas** – sarkanbrūnu, kumelītes gaiši dzeltenu, bērzu lapas, mētras – dzeltenzaļu, **rudzu zelmenis** – koši zaļu, **sarkanie kāposti** – zilu, utt..

Dodas „Laumu” mežā meklēt lapiņas, sūnas, utt., ar ko katrs grib „izrotāt” savu olu, pietin klāt olai, liek katlā un vāra. Kad gatavas, ņem ārā, iztin un skatās, un salīdzina, kas kuram iznācis. Var apslapētai olai pietīt putraimus, atsevišķas sīpolu mizas, var arī nosiet ar diegu vairākās vietās, lai iegūtu svītrainu un krustainu olu. Vienādi nokrāsotu olu var izrotāt, ar naža galu vai adatu iekasot dažādus rakstus.

Katrs vāra vairākas – jo kāda var tikt zaudēta olu kaujās vai ripinot olas, kāda dāvināta tam, kurš šūpos.

Olu ripināšana Z/s „Vaidelotes”

Vārot olas, nedrīkst guni pūst, nedrīkst runāt un smieties, lai tās nesasprāgtu.

Lai olas būtu spīdīgas, tās pēc krāsošanas apsmērē ar speķa ādiņu vai sviestu.

Kamēr olas vārās, visi sapulcējas un mās dziesmas – ko dziedās pie šūpolēm, kā apdziedās viens otru./var iepriekš sagatavot dziesmu vārdus/

Apdē katrs pa olai ar sāli – lai nemelotu.

Tad sākas [sacensības un spēles ar olām](#).

Olu kaujas –

sitas pa divi ar olām, kuram saplīst, tas atdod olu uzvarētājam. Kam stiprāka ola, tas dzīvošot ilgāku mūžu.

Kāds no mājiniekiem var mēģināt šmaukties ar koka olu – kamēr kāds acīgs svētku dalībnieks pamana blēdību.

Olu ripināšana.

Izmanto slīpu vai taisnu virsmu, var speciāli olu izgatavot renīti. Jāizskaita, kurš pirmais ripinās olu. Katrs nākamais cenšas savu olu uzripināt iepriekšējām. Visas skartās olas ripinātājs savāc. Ja nepieskaras, tad atstāj savējo olu.

Olu nešana karotē.

Var sadalīties vairākos pulkos. Olas jāaiznes līdz kādai norunātai vietai vai apkārtnē kādai ēkai, nodod karoti katram nākamajam no rokas rokā. Uzvar tas, kurš visātrāk to ir paveicis un visretāk nometis olu zemē.

Olu mešana pār šūpoļu kārti.

Met viens otram pretī divi dalībnieki – met abi reizē un abi reizē saķer. Var noskaidrot, kurš metēju pāris ir izveicīgākais.

Olu krusts.

Olas saliek krustā uz grīdas vai zālē. Nepieciešamas vismaz piecas olas. Olu krusts ir sacensību deļa – lec kā skalu danci. Ja kāds olu sasit, tad vietā liek citu./skat. pielikumā/

Ja ir pietiekami lieli cilvēku „saimes ļaužu” resursi, kā arī ņemot vērā „Laumu” skaistās dabas takas, var uz Lieldienām izveidot „Olu sacensību taku” – dažādās vietās kāds no „saimes” sagaida un uzdod veikt kādu uzdevumu vai organizē, piemēram, olu ripināšanu, utml.

Izrunā un „izspēlē” **ticējumus.**

Piemēram –
Lielas dienas rītā, skatoties caur zīda drēbi, var Laimu redzēt. Mēģina visi skatīties caur zīda drēbi un saprast, kas tur redzams.

Kas negrib, lai kājas lielas, Lielas dienas rītā kailām kājām uzkāpj uz akmeņa. /labāk, ja to izdodas izdarīt priekš saules/

Lielas dienas rītā bites jākuļ ar žagariem, lai tās līdz vasarai laistu bērņus.

Lieldienas rītā jāpurina ābeles, lai būtu daudz ābolu.

Paskatās, vai vārdes neiet pār ceļu – ja Lieldienās iet, tad būs lietaina vasara.

Lai mājā /vai arī sētā/ nebūtu mušu un knišļu, noslauka druskas no galda un pārnēs pār robežu.

Lieldienas rītā jāiet gavilēt – no kuras puses atskan atbalss, no turienes gaidāmi precinieki.

Lieldienas rītā jāapēd vismaz 12 dzērvenes, tad tai gadā būs sārti vaigi.

Meita var ieēdināt ar olu puisī, pirmā Lieldienu rītā: ola viņai jāaņņem ap kreisās kājas gurnu un, jāiedod puisim, viņam nezīnot.

Lieldienu rītā pirms saules lēkta jākāpj kalnā, lai redzētu, kā saule šūpojas – kas to redz, būs visu gadu būs bagāts un laime pavadīs visos darbos.

Kurus nevar „izdarīt”, tos izstāsta, lai mēģina paši:

Lieldienas rītā priekš saules lēkta jāmazgā cūka diķi, kura jāvelk atmuguriski ūdenī, tad visu gadu būs mājās tīrība, arī zirnekļi tad neapipelēkos griestus.

Ja Lieldienas naktī pulksten 12 nosūkstī melna kaķa novārtus kauliņus, tad varot zagāt dienas

laikā, neviens nevarot noķert!

Putnu dzišana.

Kurzemē pierakstīta tradīcija – putnu dzišana. /veic pirms saules lēkšanas/

Jau pirms svētkiem uztaisa 1 – 2 pēdas garas šautras, kas arī izrotātas. Lieldienās dodas uz kādu kalnu /kāds zināms uzkalns – turpmāk putnu kalns/.

Vispirms apsveic putnu kalnu:

*Labrīt, labrīt,
Pērnā vietīņa,
Ar labi vesela,
Kā pērn pameta.*

Pirmie, kas ieradusies, apdzied vēlāk atnākušos:

*Redzeniņu vecas meitas
Ilgi guļ midzenī;
Pasiērstnieku mazas meitas
Agri putnu dzinējiņas.*

No kalna augšas sviez šautras mežā kliegdami:
”Tiš mežā! Prom mežā! No mājām ārā!”

Dzied putnu dzenamās dziesmas:
„Nākat, putnu dzinējiņi, šuvo, šuvo”.

Pēc tam putnu dzinēji sasien pa vairākām kopā kārkļu klūdziņas vai bērzu zarus un dzied:

*Mēs skauģa riklīti
Aizkabinājām.
Lai mūsu lopiņi
Bez gana auga.*

Pēc tam putnu dzinēji nomazgājas, noslaukās un ēd aizaidu, dodami cits citam no sava.

Putnu „balsi”.

Var iemācīties runāt putnu pantus:

Balodis:
*Mulķis vī-ī-ī-ī-ī-rs zirņus kaisa!
Es bi'gudrs, sa-la-sī-ju
Pa vienam graudiņam!*

Bezdelīga:

*Kas lielāks, tam lielāks,
Kas mazāks, tam mazāks!
Kas neņem – nedod pavisam,
Žņirgs!*

Cīrulis:

*Manam tēvam
Simts, simts sviķurb',
Viņš urbj tīri, viņš urbj tīri!*

Dzilna:

*Tprū, tpru, tpru, tpru, tpru!
Pī-ī-ī, vilks apēda!
Utt.*

Sadalās putnu grupās – iemācās savu runājamo un tad „dzied” visi reizē, kamēr sajūk, piekūst vai jāsmejas!

Tad dodas uz šūpolēm!

Visi dalībnieki ar dziesmu saucēju iet rīs reizes apkārt šūpolēm, dziedādami:
*Labrīt, labrīt, pērnā vietīņa!
Ar labi vesela, kā pērn pameta?
Veselu pameta, veselu atrada.*

Pirmos izšūpo saimnieku un saimnieci – par ko saņēmt samaksu – olas, cimdus, alu, u.c.

Tad šūpojas pārējie.

Puiši šūpo jaunās meitas, par ko dabū dāvanā skaisti krāsotu olu.

Ikvienu, kas iesēžas šūpolēs, apdzied:
*Šūpojies, tautu meita,
Lieldienīšu šūpolēs.
Iešūposi govīs, aitas,
Stallī bērus kumeliņus.
Stallī bērus kumeliņus,
Sev raženu arājiņu.*

Meitas apdzied puīšus:
*Iešūpoja, ielīgoja,
Kas iekāpa šūpolēs.
Šķību vagu dzinējiņis,
Tas iekāpa šūpolēs.*

Puiši meitas:
*Iešūpoja, ielīgoja,
Kas iekāpa šūpolēs.
Svina muca, draņķa muca,
Tā iekāpa šūpolēs.*

Pār šūpoju koku met pāri olas – ja nokrit veselās, tad var cerēt uz labu gadu.

Ar šūpošanās kustībām veicina auglības spēku. Jo augstāk šūpojas, jo labāka raža. Lai lini labi pārziedētu, augtu gari un līdzeni, nesakristu veldrē, šūpoles nedrīkst apturēt, tām jāapstājas pašām.

Katram, kas kādreiz kāris šūpoles, tās jākar katru gadu, ja tā nedara, tad gari atriebjas pie viņa lopiem.

Šūpojas vēl nedēļu pēc Lieldienām, tad, pieaicinot kaimiņus, šūpoles izjauc un svinīgā ceremonijā sadedzina, lai nebūtu raganām, kur šūpoties.

Nevienās gadskārtās neiztikt bez Rotaļām.

„Juku, juku siki putni”,
„Zilīte, žubīte audeklu meta”,
„Baģātais koks”,
„Ķert dzērves bērņus”, u.c. – skat. pielikumā.

Un dančiem -

*Eja ar Dievu, Liela diena,
Mēs tev' skaisti vadīsim;
Nāc atkal citu gadu,
Mēs tev' skaisti saņemsim.*

Instrumenti gaida muzikantus

• *Juku juku, sīki putni*

Md Prauliena, MPk

Ju- ku ju- ku, sī- ki put- ni, li- du li- du va- na- dziņ'.

Ššš mu- šī- ņas, ššš o- di- ņi, trr res- nie- i dun- du- riņ'.

Visi stāv aplī.

Dziedot "Juku juku, sīki putni", visi ar rokām tin kamolu uz priekšu un atpakaļ.

Dziedot "lidu lidu vanadziņ'" – plivina rokas kā spārnus.

Dziedot "Ššš mušīņas, ..." – berzē plaukstas vienu pret otru.

Dziedot "trr resnie dunduriņi" – berzē nagus vienu pret otru.

• *Zīlīte, žubīte*

Vk Ilzene, LTMM II:73, 139

Zi- li- te, žu- bī- te au- dek- lu me- ta, me- ta.

Zī- li- te- i, žu- bī- te- i melnums astes ga- li- ņā.
Nesme- ja- ti, ci- ti putni, ka jums ar tā ne- no- tiek!

Zīlīte, žubīte audeklu meta.

Zīlītei, žubītei

Melnums astes galiņā.

Nesmejati, citi putni,

Ka jums ar tā nenotiek!

Atskrēja vanags, samudžināja.

Zīlītei, žubītei

Melnums astes galiņā.

Nesmejati, citi putni,

Ka jums ar tā nenotiek!

Sākuma stāvoklis. *Visi stāv pāru dārziņā, viens vidū.*

1. daļa. *Visi dziedot iet apkārt, vidējais pastaigājas.*

2. daļa. *Vidējais uzlūdz kādu no dārziņa un griežas elkoņos uz vienu un otru pusi. Arī visi citi meklē sev pāri no tālākām zemēm (no dārziņa pretējās puses).*

Bagātais un nabadziņš I

Es bij' viens kup-lis koks, man bij' put-nu pil-ni zar',
es bij' viens kup-lis koks, man bij' put-nu pil-ni zar'.

The image shows two staves of musical notation in G major (one flat) and 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of the song, and the second staff contains the melody for the second line. The lyrics are written below each staff.

Nabagais: 2. Es tev lūdzu, bagātais,
Dod man vienu pazarīt'!

Bagātais: 3. Es nedošu nabagam
I ne plikas pazarīt's.

Nabagais: 4. Iešu pats, ņemšu pats
Diženajo, skaistāko.

Visi: 5. Ak, tu nieka bagātais,
Kur nu tava bagātība?

Visi: 6. Sīki putni, mazi putni,
Visi manā rociņā.

Rotaļnieki saķeras rokās taisnā rindā, kuras vidū Bagātais. Viņiem pretī vairāku soļu attālumā nostājas Nabadziņš. Pirmajā reizē, lai rotaļa labi izdotos, jāizvēlas ar aktiera talantu apveltīti bērni; pēc tam var likt arī citus, kam tā būs laba iespēja attīstīt savu aktiermeistarību. Bagātais ar savējiem iet pretim Nabadziņam, dziedams un dziedādam 1. pantu. Pēc tam Nabadziņš iet pretim Bagātajam, dziedādam 2. pantu. Bagātais, otrreiz pretim iedams, atbild ar 3. pantu. Nabadziņš savukārt dzied 4. pantu un no Bagātā rindas gala atņem vienu vai vairākus Putnus. Nu Bagātais atkal iet pretim Nabadziņam un dzied no sākuma, bet Nabadziņš atkal atņem Putnus no kāda zara. Bagātais to liekas nemanām un tik staigā lielīdamies. 1.–4. pantu atkārtoti tik ilgi, līdz Bagātais paliek viens pats. Pēdīgi Nabadziņš, kurš nu jau pārtapis par Bagāto, kopā ar pārvilinātajiem Putniem, apkārt bijušajam Bagātajam iedami, dzied 5. un 6. pantu.

Rotaļas

- ◆ **Ķert dzērves bērņus.** (Šī spēle aprakstīta P. Upenieka grāmatā "Balandnieki".)

Bērņi nostājas garā rindā viens aiz otra, rokas uzliekot viens otram uz pleciem. Pirmais rotaļnieks rindā ir dzērvju māte. Ķērājs nostājas priekšā un "cērt malku".

– Cērtu, cērtu malku.

– Ku' tu liks'?

– Dzērves bērņus plucināš'.

– Kād' skād' viņ' tev' dar'?

– Pup's, zirņ's noēduš'.

– Kālab nemētā ar šautin'?

– Gan mētā, gan mētā, bet cits pārskrē' pa žog', cits ielīd' zem zem's.

– Kālab nerak' augš'?

– Gan rak', gan rak', nolūz' lāpst.

– Kālab negā' pie kalēj'?

– Gan gā', gan gā', bet kalējs nebi' mā'. Jaunēs āzbrauc uz Vāczem' siev' precēt, vecēs sastrēbies teļputr', ielīd's krāsne un āzgāj's beigts!

– Nu ta' ķer rok'!

Ķērājs cenšas noķert pēdējo "dzērvēnu", "dzērvju māte" to aizsargā, bet visa garā bērņu virtene nedrīkst atlaist rokas un locās līdz "dzērvju mātei". Un tā – līdz visi noķerti.

(Muktupāvels, 1989.)

• **Ruksīšus sist.**

Spēlei vajadzīga neliela koka bumba, klucītis vai ripa – ruksītis. Katram rotaļniekam rokā mekšķe – koka rundziņa ar platu un plakanu apakšējo galu.

Visi nostājas aplī, Gans vidū. Katrs ar mekšķi izkasa sev priekšā mazu bedrīti – mājas.

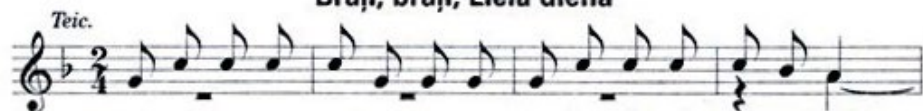
Gans ar savu mekšķi cenšas ruksīti iedzīt kādās mājās, bet pārējie ar mekšķi rauga nosargāt savu bedrīti. Kura mājās ruksīti iedzen, tas kļūst par Ganu.

Spēles laukumā novelk lielu vai mazu apli – atkarībā no spēlētāju skaita; tās – ganības. Apļa iekšpusē pa gabalu cits no cita nostājas sargi un ar mekšķi izkasa sev priekšā bedrīti – mājas. Laukuma vidū izrok sviesta bedri; tās tuvumā nostājas ruksīša gans ar mekšķi.

Vienam sargam rokā ruksītis, un viņš to pasviež ganam. Gana uzdevums – ruksīti iedzīt sviesta bedrē. Sargiem jālūko ar mekšķi to aizdzīt uz citu pusi. Sargiem ļoti jāuzmanās, lai viņu mekšķes pēc iespējas būtu mājās, tas ir, ar galu mazajā bedrītē. Citādi var piesteigties gans un mājās iebāzt savu mekšķes galu. Tad neuzmanīgajam sargam pašam jāpaliek par ruksīša ganu.

Kad ganam izdevies ruksīti iedzīt sviesta bedrē, viņš tiek no sava grūtā amata vaļā, un spēli sāk no gala.

Brāji, brāji, Liela diena

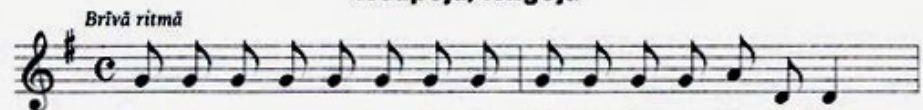
1. Brā - ļi, brā - ļi, Lie - la die - na, kur kār - si - mi šū - po - lit's?
Vilc. Ē, —

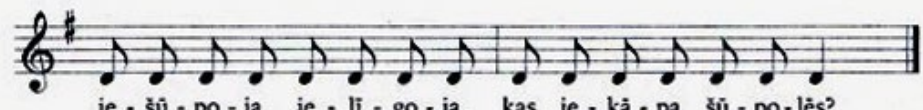
Brā - ļi, brā - ļi, Lie - la die - na, kur kār - si - mi šū - po - lit's?

2. Aiz upītes kalniņāi
Div' sudraba ozoliņ'.	5. Nekarati šūpoliti
Aramāi zemītē,
3. Trīs dieniņas, trīs naksniņas
Raug bāliņis šūpla kārti,	6. Tur neauga mieži, rudzi,
Kur šūpulis nolīgoj'.
4. Meitas prieka nevarēja
Lielās dienas rītiņā.	7. Ko es došu, ko es došu
Šūpolišu kārējām?
8. Došu cimdus, došu zeķes,
Līdz zemīti linu kreklu.	

Iešūpoja, ielīgoja

1. Ie - šū - po - ja, ie - lī - go - ja, kas ie - kā - pa šū - po - lēs,

ie - šū - po - ja, ie - lī - go - ja, kas ie - kā - pa šū - po - lēs?

2. Mūsu pašu brašie puisī,
Tie iekāpa šūpolēs!	3. Šūpojieties, jūs, puisīši,
Bet tik labi turaties!
4. Šodien bija lieli vēji,
Ka tie jūs nenopūš!	

Šūpojiesi, tautu meita

1. Šū - po - jic - si, tau - tu mei - ta, Liel - die - nī - šu šū - po - lē - si,

šū - po - jic - si, tau - tu mei - ta, Liel - die - nī - šu šū - po - lēs.

2. Iešūpost govls, aitas,
Stalli bērus kumeliņus.

3. Stalli bērus kumeliņus,
Sev raženu arājiņu.

Spīdi nu, saulīte

1. Spī - di nu, sau - li - te, ā - be - ļu dār - zā,

spī - di nu, sau - li - te, ā - be - ļu dār - zā.

2. Tur mūsu bāliņi
Šūpoles kāra.

3. Tā gaidu Lieldienu
Kā bāleliņu,

4. Aizgāja garāmi
Kā rīta rasa.

IZMANTOTĀ LITERĀTŪRA

Marģers un Māra Grīni „Latviešu gads, gadskārta un godi”, „Everest”, Rīga, 1992.

Osvalds Līdeks „Latviešu svētki. Latviešu svināmās dienas”, „Scentia”, 1991.

Sast. Maija Začeste „Masku grāmata”, „Avots”, Rīga, 1993.

Diāna Karaša „Latviskās sadzīves tradīcijas un godi”, Rīga, „Zinātne”, 1991.

Sast. Vilma Greble „Latviešu bērnu folklorā”, „Zinātne”, Rīga, 1973.

Rīgas 800 gadu jubilejas pasākuma „Rīga dejo” grāmata.

M. Mellēna, V. Muktupāvels, E. Spīčs, I. Irbe „Gadskārto grāmata”, „Madris”, Rīga, 2004.

I. Reizniece
V. Muktupāvels, E. Spīčs

Sast. Iveta Medene „Zelta ciba”, „Sprīdītis”, Rīga, 1996.

LU Literatūras, Mākslas un Folkloras institūta Folkloras krātuves materiāli.

VEDĪBAS „KUČURU DZIRNAVĀS”

<http://www.kucuri.lv/>

Viens no svarīgajiem mūža godiem latviešiem ir vedības jeb kāzas – cilvēka dzīvē sākas jauns posms, kad no neprecēto kārtas pāriet precēto kārtā.

Pirmais sētā /svinību namā/ ierodas puisis, kas nes eglīti /no eglītes galotnes gatavots rotājums, aptuveni 40 cm garš, zari nolocīti un piesieti pie stumbra, izgreznoti lentītēm, pērlītēm, spalvām, skaidām, kā arī zvārguljiem un zvaniņiem/ ko aizspraut aiz mājas jumta. /slietenis – 4/. Pēc tam steidzas atpakaļ un kopā ar visiem brauc uz māju. Tas jāizdara tā, lai neviens nepamana. Pēc eglītes tiek spriests par līgavu.

Vedēju tuvošanos dzird jau iztālēm. Vedēji dzied dziesmas un pūš taures, sit bungas.

Iebraucot sētā, jaunais pāris piebrauc pie vārtiem /Nr.5/.

Brūtei un brūtgānam liek kādus šķēršļus – piemēram, aizvelk vārtiem priekšā jostu un nelaiž iekšā, kamēr kaut ko iedod /parasti – cimdus/.

Sievas māte paklāj villaini, lai, kāpjot ārā no mašīnas, nav jākāpj uz plikas zemes, tad būs bagāta dzīve. Brūte nekāpj no mašīnas – gaida, kamēr

vīra brālis izceļ – par to viņam dod cimdu pāri. Sievas apdzied brūti:

*Lec pate pedere,
No ratiem laukā.
Negaidi mūs brāļus,
Tevi ceļam.*

Zirga jūdzējam /mašīnas šoferim/ par vešanu arī dod cimdus.

Pirms līgava ieiet pa vārtiem /5/, vedējs vērtos cērt krustu ar zobenu vai pātāgu.

*Sit krustu, met krustu,
Tērauda zobenu,
Lai skauģi šķīras
No māsas kājām..*

Vedot pa vārtiem pagalmā, brūtei apsedz galvu, lai neredz ceļu atpakaļ.

Viņpus vārtiem /simbolisks sliekšnis/ arī līgava nesper kāju uz plikas zemes, bet, tai paklāj baltu villaini, jo zem sliekšņa Laima guļ un tai jāparāda gods.

Saimniece /vīra māte/ iet pretī ar ūdens krūzi, maizi un sāli, jaunais pāris lauž maizi, apmērcē sāli, ēd un uzdzer ūdeni – lai visu mūžu netrūkst maizes, sāls un ūdens.

Pa to laiku ieradušies brūtes radi – panāksnieki. Viņi lūdz nakts mājas pret labu samaksu. Bet,

vārti ir ciet un iekšā tos nelaiž, kamēr vedējiem /brūtgāna radiem/ neuzrāda pasēs. Panāksnieki velk ārā visādus papīrus, ko rāda par pasēm, parasti jau iepriekš visādas „pasēs” sarakstījuši. Vedēji nav mierā un prasa tādas pasēs, ko var ar zobiem lasīt. Panāksnieki dod karašas, sieru, utml. Bet, tas ar nav diezgan, vedēji prasa pasi, kas vēderā paglabāta, galvā tiek. Kad atrodas tāda pase /brandavīna pudele/, tad vedēji laiž panāksniekus pagalmā.

MIELASTS – KLĒTĪ.

Kad visi nu sabraukuši un tikuši iekšā pa vārtiem, mūzikas pavadībā dodas uz mielastu klētī.

Līgavu un līgavaini sēdina galda galā, kur visa siena tiek izpušķota ar puķēm. Panāksnieki sēžas pie tā galda, kur līgavainis ar līgavu, kāziniekiem savs atsevišķs galds.

Vedējmate nogriež maizes kukulītim galu, pārgriež uz pusēm un dod pusi brūtgānam, pusi brūtei – kurš pirmais paēd, tas vinnē otru dzīvodams.

Pēc ēšanas laiku pavada dancojot un apdziedoties.

Vīra brālis /vai kāds no vīra radiem/ pirmais ņem brūti dancot – par to viņa dod cimdu pāri.

Visu laiku, kamēr brūte nav nomīčota, brūtes brāļi panāksnieki izturas lielmanīgi, danco pāri soliēm, dzer un dzied:

*Lustējies, bāleliņi,
Nu māšiņa vainagā,
Kad noņems vainadziņu,
Nebūs vairs jūsu vaļa.*

Kad brūte nomīčota, brūtes brāļi paliek klusāki. Vedējmate parasti ir kāda vecāka sieva, liela runātāja, radniece. Vedējmates „draudze” ir līgavas māšas, vedējmates un līgavas māšu uzdevums ir apdziedāt līgavaini, viņa kāziniekus un aizstāvēt līgavu, kad pretējā puse to ar dziesmām zobo.

MIČOŠANA.

Tuvojoties mičošanai, visi dodas pagalmā, līgava izdancina visas jaunās meitas, nobučo un atvadās.

Kāzu muzikanti

Dancis kāzās – Suiņņš

Līgavainis savukārt izdanco ar jaunajiem puisiem. Vedēji aicina pie bluķiem /2/, kur līgavainis sagriež skalus un abi ar līgavu dodas iekurt kopējo savas dzīves uguni – simbolisko pavardu /1/. Visiem dziedot, viņi ziedo ugunij maizi, sāli un ūdeni, lai tā visa netrūktu viņu turpmākajā ģimenes dzīvē.

Sievas līgavu sēdina uz krēsla /2//pie bluķiem nolikti divi krēslī/, bet meitas nogāž nost. Sievas atkal uzceļ atpakaļ – t.i. uzņem viņu savā vidū.

Vīra māte nāk ar micī un dzied:

*Dzīvojat, jaunas meitas,
Sargāt savus cekuliņus,
Te staigā vecas bābas,
Micīt’ nesa padusē.*

Kamēr vecāki lustējas kāzās,
bērniem sava rotaļu istaba,
viesu namā „Kurčuru dzirnavas”

Līgavainis noņem līgavai vainagu, vīramāte liek vispirms „metamo” micī, to līgava divas reizes sveiž projām, trešo reizi liek īsto micī. Vainagu uzliek līgavas māsai.

Pa mičošanas laiku dzied:

*Mičojiet, mičojiet,
Abi gali mičojiet,
Kad galviņa nomičota,
Tad mičoja pakaļiņu.*

Līgavainim uzliek appušķotu cepuri.

Vīramātei par mičošanu vedekla sedz sagšu / divas villaines kopā/.

PŪRA VELTIŠANA.

Visi dodas uz vietu /2/, kur notiek pūra veltīšana. Līgavas brālis – /istsais vai kāzām izvēlētais/ „ķeimeriem” vien stiepj „pūra lādi”, visādi izrādot, cik tā smaga. Panāksnieki palīdz un no muguras stumj lādi.

Panāksnieces apdzied pūru, to cildinādamas un vīramāti zobodamas. Kāzinieces dzied pūru

smādēdamas:

*Pieci gadi ganos gāju,
Vīra mātei pūru krāju.
Kur vilciņš kasījās,
Tur pinciņa nokritās.*

Līgava dod visiem vīra radiem dāvanas – kreklus, cimdus, zeķes, jostas. Kurš tiek paveltīts, tas izdanco. Vīra tēvam parasti dod zeķes, jostu, brālim kreklu, cimdus – pirkstaiņus, vīra māsām – kreklus, cimdus, vairāk zeķes.

PAVĀRNĪCAS NODOŠANA.

Muzikantiem spēlējot, visi dodas uz Slieteni /4/. Vecā saimniece apsēžas ar pavārnīcu un vāli uz krēsla, to kāzinieki nogāž, tad uzsēdina jauno sievu. Vīra māte tai iedod rokā vāli un pavārnīcu, dziedādama:

*Še meitiņa, vāle mana,
Še nu mana pavārnīca,
Neturi nu man dēliņu,
Ni nu melnu, ni neēdušu.*

PAGASTA MEŠANA.

Kad līgava nomičota – turpat /4/ sauc viesus „mest pagastu” – mest naudu. Līgavainis ar līgavu aizsēžas aiz galda, panāksniecies dzied un izsauc visus pēc kārtas uz naudas mešanu. Naudu met uz galda noliktos, šim gadījumam uztaisītos koka traukos.

Joku pēc dažī tielējas, met pa kapeikai, meklē visās kabatās un nevar vien atrast.

Sievietes dāvina līgavai arī drēbes, zeķes, cimdus, villaines.

Kurš savu tiesu samaksājis – to „pieraksta” – pacienā ar brandavīnu.

Uz rīta pusi pavārenes iet riņķī pie kāziniekiem ar pavārnīcām rokā, lasa naudu un dzied:

Metiet, metiet pavārnēm,

Liela skāde notikuse:

Pavārnēm, nabagām

Lecamie ķelderīši

Gar uguni nosviluši.

GULDINĀŠANA.

Uz rīta pusi vada jauno pāri gulēt ar jokiem un dziesmām:

Gulēt irbe, gulēt sloka,

Gulēt skrēja vanadzīņš,

Ej gulēt, tautu meita,

Vedi manu bāleliņu.

Jaunie puīši iet un slepus liek gultā cirvi – lai pirmais dēls dzimst un velējamo vāli – lai meita ir.

CELŠANA.

Kurš pirmais no rīta pieceļas, tas paslēpj citiem drēbes, lai ir liela meklēšana.

Tad iet celt jauno pāri ar dziesmām un, ja nav mūzikas, tad sit traukus, spaiņus un karotes. Visi nāk pagalmā, vīra māte pienes ūdeni un divi, lai jaunais pāris nomazgājas. Mazgājas katrs savā ūdenī, pēc tam aplaka viens otru, slaukās vienā divi.

Par ūdens nešanu vedekla vīramātei dod zeķu pāri, arī gultas klājējam atstāj ziedu.

Tad visi dodas pie šūpolēm /3/, kur līgavainis

iešūpo jaunajā dzīvē līgavu, līgava – līgavaini.

Saimniecības veltīšana. /ziedošana/

Vīra māte ved vedeklu pa visām vietām pagalmā, kas jāapvelti – tās ir vietas, kur viņai būs jāstaigā vai jāstrādā turpmākās dzīves gaitās, vārti, pa kuriem ienākusi šajās mājās, vietas, kur sēdējusi /piemēram mičošanas laikā/, pavardam. /šajā gadījumā tas notiek simboliski, domājot par savu māju, kur dzīvos, šīs darbības var arī atkārtot pēc kāzām tajā vietā, kur jaunais pāris dzīvos /. Parasti ziedo cimdus, zeķes, lielsaišķus /zeķu vai autu sietavas/.

Uzliktās veltes vīra māte vai māsa uzlasa.

MĀJUP BRAUKŠANA.

Beigās vāra kāpostus /4/ lai viesi iet projām. Tie negrib iet prom, mēģina nozagt kāpostus. Ja izdodas kāpostus un gaļu atrast, tos noslēpj un izdod tikai pret labu samaksu. Ja atpapas tikai tad, kad kāposti jau katlā, tad jaunie puīši kāpj uz jumta, aizbāž skursteni, lej krāsnī un katlā saltu ūdeni, līdz beidzot ļauj kāpostus vārīt.

Pirmie no kāzām brauc prom panāksnieki.

Prombraucot viņi zog no brūtgāna mājas visu, ko tik var dabūt, savukārt vedēji krauj tiem ratos/ mašīnās/ akmeņus, mēģina piešūt uz muguras pastalas /kurpes/. Pēdējo maltīti ēdot, viņus apdzied:

Ēdiet gaļu, panāksnieki,

Lejiet zupu zābakos,

Kuru ciemu daiedami:

Ciema suņus lacinat.

Pēc nedēļas aicina tuvākos radus un kaimiņus uz atkāzām līgavas mājā.

/Ja kāzas tiek svinētas vienu dienu, tad veltīšanu veic pirms vai pēc mičošanas tajā pašā dienā/.

91. APDZIEDĀŠANĀS ROTAĻA

T, A — Nogale K; M — K

Zi - nu, zi - nu, bet ne-teik - šu, Ka - da vai-na mūs'puišiem.
Piedziedājums
 Cau - ri viņ-ņiem ā-trāk, ā - trāk, Lai ne-grimstam di - be-nā !

*Mūs' puišiem reti zobī,
 Smalka maize cauri birst.*

*Mūs' puišiem līkas kājas,
 Tie būs labi bērnu aukļ'.*

91. APDZIEDĀŠANĀS ROTAĻA

T, A — Nogale K; M — K

Zi - nu, zi - nu, bet ne-teik - šu, Ka - da vai-na mūs'puišiem.
Piedziedājums
 Cau - ri viņ-ņiem ā-trāk, ā - trāk, Lai ne-grimstam di - be-nā !

*Mūs' puišiem reti zobī,
 Smalka maize cauri birst.*

*Mūs' puišiem līkas kājas,
 Tie būs labi bērnu aukļ'.*

Meitu laiva izpušķota
 Ar baltāmi rozītēm.
 Solās puīši projām bēgti
 Uz tām prūšu robežām.
 Tie domāja medu ēsti,
 Saldu pienu nodzerties.
 Tur tiem lika pupas malti,
 Vara bungas rībināt.

Rotaļnieki nostājas pāru kolonnas aplī. Pārinieki, sadevušies rokās, dzied pirmo daļu un iet pa apli. Uzsākot dziesmas otro daļu, pārinieki pagriežas viens pret otru, sadodas rokās un, dziedot «niedras vieni, niedras vieni», šūpo tās. Dziedot «līgojas», pārinieki rokas atlaiž un apgriežas.

68. TRĪS RIŅĪŠI DUNDURS GRIEZA

T, M — Pļaviņas V, Birži Z; A — Birži Z

[Trīs riņ-ķī-ši dundurs grieza] ap to mā-nu vai-na-dziņ'.
 Griezies, dundur, ne-griezies, šo-gad kā-zu ne-da-būs!

Ja [dabūs], tad [dabūs]
 Par deviņas vasariņ's. 2x

Sniedz rociņu, neliedies,
 Ko tik ilgi [kavējies]?

Puīšiem roku, puīšiem roku
 Meitām sniegt vajadzīgs.

Lai [kavējas] pilsētnieces,
 Tām ir vaļas [kavēties]. 2x

Rotaļnieki pa pāriem stāv dārziņā. Dziedot melodijas pirmo daļu, visi virzās dārziņā pa labi. Otrajā daļā visi griežas pārmaiņus labajos un kreisajos elkošos.

85. VANAGS UN IRBE

T, M, A — Sēlpils Z

Rotaļnieki nostājas dārziņā, Irbe — vidū, Vanags — ārpusē. Visi dziedādami iet apkārt, ik pantā mainot iešanas virzienu.

*Atskrēja vanadziņš, atlidenēja,
Neroda irbīšu jūrmalāi.*

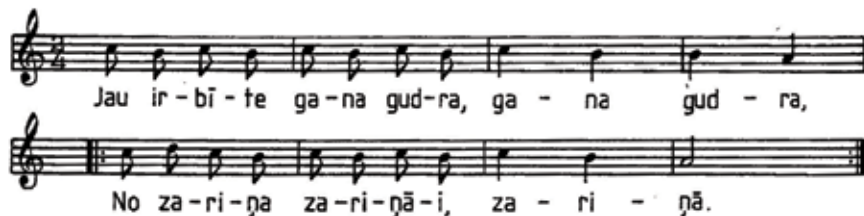
*Še roda irbītes dārziņāi,
Zem liepu lapāmi, zem pazarēmi.*

*Ložņāi, ložņāi pa liepu lapām,
Pa liepu lapām, pa pazarēmi.*

Dziedot 1. pantu, Vanags no dārziņa nogriežas uz citu pusi, it kā ko meklēdams. Irbe staigā pa vidū. Dziedot 2. pantu, Vanags tuvojas dārziņam un staigā gar malu. Ar vārdiem «še roda irbītes» Vanags ieraudzījis Irbi un tīko izdevīgu brīdi, lai viņai uzkluptu. Irbe izmanīgi sargājas, turēdamās dārziņa otrā malā.

Dziedot «ložņāi, ložņāi», Vanags ķer Irbi. Tā mūk, šaudamās dārziņā ārā un iekšā. Vanags seko tieši pa pēdām.

Kad Vanags Irbi noķēris, abi stājas dārziņā vidū. Visi dzied «jau irbīte», braši lēkdami un griezdamies.

*Še būs tavīs gudrumiņīs, gudrumiņīs
Vanadziņa nadziņosi, nadziņos.*

KRAKOVJAKS (deja)

Apr. Alūksnes Liepnā (TMC)

Dejo puisis ar 2 meitām. Viena meita puisim pie labās rokas, otra pie kreisās. Puisis ar tām sadevies rokās.

1.- 4.t. Visi iet 2 šūpojošus skrējiena un 3 piesitiena soļus uz priekšu, un tos pašus soļus atmuguriski atpakaļ.

5.- 6.t. Tad, lecot 2 sāniskus palecienus uz kreisās kājas - otru kāju vienlaicīgi, saliektu, 2 reizes piesitot pie balsta kājas, dejotāji virzās pa labi no sevis, beigās izpildot 3 piesitienus.

7.- 8.t. Atkārto 5.- 6.t.darbības, tikai lecienus izpilda ar labo kāju, un virzās pa kreisi.

9.- 12.t. Notiek caurlīšana. Puisis pacēlis augšup sadotās rokas. Meitas, dodoties viena otrai pretīm ar šūpojošiem skrējiena soļiem, pārmaiņus izlien caur sadotajām rokām - vienreiz, meitām satiekoties, viena lien, otreiz satiekoties - otra. Meitas vienreiz apskrien apkārt puisim, nonākot atpakaļ savās vietās.

Puisis tikmēr stāv uz vietas un ar rokām vada meitas. Puisis var arī sekot vienai no meitām - pagriežoties pusapgriezienu uz vietas riņķī, pēc tam pagriežoties atpakaļ.

13.- 16.t. Atkārto 9.- 12.t. darbības.

Originālajā pierakstā 1.- 4.t. laikā izpilda pārleciena trīssoļus (pas de basque) uz vietas.

Teksts Alūksnes apr. (TMC)

1. Meitenīt, ar sarkan` jaciņ` ,	2. Es uzvilku melnu fraku,
Nāc uz vienu krakovjaciņ` .	Uzdancoju krakovjaku;
Piesit kāju, lai rīb grīda,	Minu lēni, lecu drīz,
Katrs savu mīļo dīda.	Es ar savu smuko Līz` .

Mel. Alūksnes Bejā (TMC)

1.Mei - te - nīt, ar sar - kan' ja - ciņ', nāc uz vie - nu kra - kov - jaciņ'.

Pie - sit kā - ju, lai rīb grī - da, ka - tris sa - vu mī - ļo dī - da.

OIRA (deja)

No Lietuvas (līdzīgi varianti sastopami arī Latvijā - ar nosaukumu HOIRAM – Alūksnes raj. (TMC))

Partneri nostājas ar skatu viens pret otru slēgtā roku satvērienā.

I gājiens

- 1.t. Uz vietas izpilda trīs uzsvērtus piesitiena soļus, sākot ar labo kāju.
- 2.t. 2 reizes sasit kopā ar partneri kreiso kāju pēdu iekšpusēs.
- 3.t. Atkārto 1.t. darbību, sākot ar kreiso kāju.
- 4.t. Atkārto 2.t. darbību ar labo kāju.
- 5.t. Atkārto 1.t. darbību.
- 6.t. 2 reizes sasit kopā kreisos plecus.
- 7.t. Atkārto 1.t. darbību ar kreiso kāju.
- 8.t. 2 reizes sasit kopā labos plecus.
- 9.t. Ar 3 kāju piesitieniem, griežoties vienam no otra nost, sagriežas kopā ar mugurām, atlaižot sadotās rokas - meitas labo un puisi kreiso, otras sadotās rokas izvīrnot uz priekšu - dejas ceļa virzienā.
- 10.t. 2 reizes sasit kopā dibenus.
- 11.t. Ar 3 kāju piesitieniem partneri sagriežas atpakaļ - ar skatu viens pret otru, sadotās rokas izvīrnot uz aizmuguri - pretī dejas ceļa virzienam.
- 12.t. Paklanās viens otram.

II gājiens

Partneri nostājas viens otram blakus, ar skatu dejas ceļa virzienā. Meita savu kreiso roku ielikusi puisim elkonī.

- 1.t. 2 palēciena soļi uz priekšu, sākot ar labajām kājām.
- 2.t. 3 skrējiena soļi - trešajā solī izpildot palecienu, dejo virzienā uz priekšu, skrējiena soli akcentējot ar piesitieniem.
- 3.-4.t. Atkārto 1.-2.t. darbības, sākot ar kreisajām kājām.
- 5.-8.t. Atkārto 1.-4.t. darbības.

Oi - ra! Oi - ra! Oi - ra! Oi - ra!

Oi - ra! Oi - ra!

SKRODERIS (deja)

Apr. No Lietuvas (līdzīgs variants sastopams Talsu Popes pag. (F 1960, 4250))

Partneri stāv ar skatu viens pret otru sadevuši rokas slēgto roku satvērienā.

1.t. "Viens" katrs pagriežas nedaudz pa kreisi un izpilda lecienu uz abām kājām. "Divi" leciens uz kreisās kājas, labo brīvi izsper pa diagonāli uz priekšu.

2.t. Atkārto 1.t. darbības.

3.-4.t. Atkārto 1.-2.t. darbības, tikai pagriežas pa labi un izsper kreiso kāju.

5.t. Atkārto 1.t. darbības.

6.t. Atkārto 3.t. darbības.

7.- 8.t. Ar 4 skrējiena soļiem apskrien viens ap otru riņķī - skrienot pret dejas ceļu, sadotās rokas neatlaižot.

Texts Liepājas Vecpilī (F Bd 1830, 1-3), Cesvaine (F Bb 43, 973), Neretā (F 1895, 5441)

1. Skroders sēd uz akas,

Lāpa savu fraku,

Smukā meitiņ' garām iet.

Grib tam ūdeni virsū liet.

2. Smukā meitiņ' prasa

Man pustreša graša;

Es tev' divi došu,

Mīļi nobučošu.

3. Ak tu, smukā meitiņ',

Tavu raibu kleitiņ',

Ja tu būtu mana brūt',

Es tev liktu baltu šūt.

4. Mīļo, meitiņ', kuš, kuš,

Neplēs kleitiņ' puš, puš.

Precēt tevi nevaru,

Kaut vai jupis parautu.

Mel. populārs variants Latvijā

Skro - ders sēd a - kas, lā - pa sa - vu fra - ku,
smu - kā mei - tiņ' ga - rām iet, grib tam ū - deni vir - sū liet.

CŪKAS DRIĶOS (deja)
Pierakstīta Alūksnes Brenčī, Bejā (TMC)

Dejo pa četri - divi pāri. Dejojāji nostājas kvadrātā, lai partneris būtu pret partneri. Rokas ieliek sānos.

1.-4.t. Izpilda pārmaiņus izklupiena soļus - 2 lēnus un 3 ātrus (pēc teicēju teiktā izpilda 2 lēnus un 4 ātrus lēcienus).

5.-8.t. Atkārto 1.-4.t. darbības.

9.t.- 12.t. Sasit vienreiz plaukstas, sadod labās rokas "dzirnaviņās" un ar skrējiena soli griež tās pret dejas ceļu (oriģinālā rokas sadod "tītaviņās" un lec paleciena soli).

13.-16.t. Atkārto 9.-12.t. darbības - sasit plaukstas, sadod kreisās rokas un griež "dzirnaviņas" pa dejas ceļu.

1. Cūka driķos, cūka driķos,
Ar visiemi sivēniem.
Ejiet, bērni, dzeniet ārā,
Lai neķēza labībā.

2. Visi saka, visi saka:
Mana sieva laiska;
Lai ir laiska, kad tik skaista,
Kad tik labi danco.

The image shows two staves of musical notation in G major (one sharp) and 2/4 time. The first staff contains the melody for the first line of lyrics, and the second staff contains the melody for the second line. The lyrics are written below the notes.

1. Cū - kas dri - ķos, cū - kas dri - ķos, ar vi - sie - mi si - vē - niem.
E - jiet, bēr - ni, dze - niet ā - rā, lai ne - ķē - za la - bi - bā.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

Marģers un Māra Grīni „Latviešu gads, gadskārta un godi”, „Everest”, Rīga, 1992.

Diāna Karaša „Latviskās sadzīves tradīcijas un godi”, Rīga, „Zinātne”, 1991.

Rīgas 800 gadu jubilejas pasākuma „Rīga dejo” grāmata.

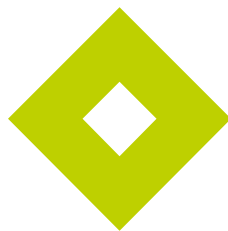
M .Mellēna, V.Muktupāvels, E. Spīčs, I.Irbe „Gadskārtu grāmata”, „Madris”, Rīga, 2004.

I.Reizniece, „Rokasgrāmata folkloras mācīšanā”, „Zvaigzne ABC”, Rīga.

V.Muktupāvels, E.Spīčs „Latviešu rotaļas un spēles”, „Avots”, Rīga, 1989.

Sast. Iveta Medene „Zelta ciba”, „Sprīdītis”, Rīga, 1996.

LU Literatūras, Mākslas un Folkloras institūta Folkloras krātuves materiāli.

LATVISKAIS
MANTOJUMS
LATVIAN HERITAGE

Kultūras zīme Latviskais mantojums tiek pasniegta Latvijas tūrisma uzņēmējiem, kuri saglabā un daudzi-
na latvisko kultūras mantojumu, rādot to apmeklētājiem. Zīme izveidota pēc „Lauku ceļotāja” iniciatīvas,
lai godinātu un rādītu latviskās kultūras un sadzīves mantojumu, kas dzīvo mūsdienās. Pēc šīs zīmes varat
pazīt vietas, kur saimnieki apmeklētājiem ir gatavi rādīt un stāstīt, cienāt ar latviskiem ēdieniem, mācīt
amatus un prasmes, svinēt latviskos svētkus. Latviskā mantojuma zīmi saņem saimnieki – naktsmitnes,
lauku saimniecības, amatnieki, lauku krodziņi, latvisko tradīciju pasākumu rīkotāji un vadītāji, muzeji,
kolekciju, prasmju un arodu zinātāji. Latviskā mantojuma zīme tiek piešķirta kopš 2013. gada sadarbībā
ar LR Kultūras ministriju un Latvijas Pašvaldību savienību.

PRETENDENTUS ZĪMES SAŅEMŠANAI IZVĒRTĒ KOMISIJA:

Juris Dambis, Valsts kultūras pieminekļu aizsar-
dzības inspekcija

Signe Pujāte, Latvijas Nacionālais kultūras centrs

Janīna Kursīte, Latvijas Universitāte

Māra Mellēna, etnopsiholoģe

Ieva Švarca, UNESCO Latvijas Nacionālās komisija

Jolanta Treile, LR Kultūras ministrija

Mārtiņš Kuplais, Latvijas Etnogrāfiskais brīvda-
bas muzejs

Valdis Muktupāvels, Latvijas Universitāte

Andris Kapusts, Latvijas Folkloras biedrība

Māra Zālite, dzejniece un dramaturģe

Gatis Mūrnieks, zīmolvedis, XXV Dziesmu un XV

Deju svētku radošais direktors

Sniedze Sproģe, Latvijas Pašvaldību savienība

Armands Slokenbergs, Tūrisma attīstības valsts
aģentūra

Dace Ziemeļe, LR Kultūras ministrija

Asnāte Ziemeļe, LLTA „Lauku ceļotājs”

Vairāk par Latviskā Mantojuma zīmi var uzzināt „Lauku ceļotāja” mājas lapā: www.kultura.celotajs.lv.

KULTŪRAS KVALITĀTES ZĪMES TŪRISMĀ "LATVISKAIS MANTOJUMS" SAŅĒMĒJI / 2013., 2014. GADS

Sudrabu ģimenei - Mekes krogs

Par latviskiem ēdieniem un ainavu
www.meke.lv

Dženetai Marinskai - Saimniecība „Ūši”

Par latviskiem ēdieniem – sklandrauši
www.kolka.info

Rucavas sievām - Tradīciju nams „Zvanītāji”

Par latvisku tradīciju kopšanu, ēdieniem un ēku
www.celotajs.lv/zvanitaji

Valmiermuižas alus darītavas kolektīvam

Par latviskās alus kultūras daudzinašanu
www.valmiermuiza.lv

Jānim un Dzidrai Grinbergiem - Z/s „Adzelvieši”

Par latvisku amata prasmi - kaņepju aizdars
www.adzelviesi.lv

Rihardam Vidzickim - Vienkoču parks

Par latviskas amata prasmes daudzinašanu
– kokamatniecība
www.vienkoci.lv

Līgai un Ērikam Kondrātiem -

Ludzas Amatnieku centrs

Par latvisku amata prasmi daudzinašanu, ēdieniem un tradīciju kopšanu
www.ludzasamatnieki.lv

Aleksandram Rozenšteinam - Salacas 1. nēģu tači

Par latvisku amata prasmi - nēģu zveja
www.celotajs.lv/salacasnegutaci

Paleioņu ģimenei - Lauku mājas „Dzirnupes”

Par latvisku dzīvesziņu
www.dzirnupes.lv

Dairai un Arnoldam Jātniekiem - Z/s Vaidelotes

Par latvisku tradīciju kopšanu un ēdieniem
www.vaidelotes.lv

Briežu ģimenei - Lauku mājas „Donas”

Par latvisku amata prasmi - maizes cepšana un ēdieniem
<http://maizesdarbnica.blogspot.com/>

Saimniekiem - Viesu nams „Lantus”

Par latvisku vidi
www.laukumaja.lv

Ilzei Stabulniecei - Klajumi Z/S

Par zirgkopības tradīcijas uzturēšanu
www.klajumi.lv

Mediņu ģimenei - Ausekļu dzirnavas

Par latvisku tradīciju un amatu prasmi daudzinašanu un latvisko darbarīku kolekcijas uzturēšanu
www.ausekludzirnavas.lv/

Lidijai un Jurim Lubāniem - Z/s Juri

Par latvisku vidi, ēdieniem – siera gatavošana
www.celotajs.lv/zs_juri

Dainim Rakstiņam un Ilonai Gruševai - IK Kolnasāta

Par Latviskiem dzērieniem – Latgales alus
www.celotajs.lv/latgales_alus_kolnasata

Vijai Kudiņai - Aglonas maizes muzejs

Par maizes kultūras daudzinašanu
www.celotajs.lv/aglonas_maizes_muzejs

Gunāram Igaunim -

Senlaiku mūzikas instrumentu darbnīca

Par tradicionālās muzicēšanas un mūzikas instrumentu daudzinašanu
www.celotajs.lv/muzikas_instrumentu_darbnica

Mārai un Aivaram Liepiņiem - Ličiši Ltd

Par kazkopības tradīciju uzturēšanu un par latviskiem ēdieniem – siera gatavošana
www.licisi.lv

Zanei un Andrim Vaivodiem, Mielasts zvejnieku sētā

Par piekrastes zvejnieku tradīciju uzturēšanu
www.rojahotel.lv

Aivaram Ušpelim - Latgales podnieks

Par tradicionālās amata prasmes uzturēšanu - podniecība
www.celotajs.lv/aivars_uspelis

Mikjāņu sētas saimniekiem - Mikjāņu sēta

Par latvisku sētu un arhitektūru, par latviskas amatu prasmes uzturēšanu – niedru jumta likšana
mikjanji.wordpress.lv

Čakuru ģimenei - Ķoņu dzirnavas

Par tradicionālo amatu prasmi uzturēšanu
www.konudzirnavas.lv

Slavinsku ģimenei - Spēlmaņu krogs

Par suitu ēdienu un tradīciju daudzinašanu
www.spelmanukrogs.lv

Vainovsku ģimenei - Krēslinieku sēta, „Lejas Bregži”

Par latvisku ainavu un tradicionālu amatu prasmi daudzinašanu
www.celotajs.lv/lejas_bregzi

Dagdas folkloras kopai „Olūteņi”

un vadītājam Intai Viļumai

Par latgaliešu svētku un godu tradīciju daudzinašanu
www.dagda.lv/kultura/folklor/oluteni.html

Ingrīdai Žagatai - IK Radošā darbnīca Cepļi

Par latviskas podniecības tradīciju attīstīšanu
www.cepli.lv/

Irēnai Baufalei - Zemnieku saimniecība "Apkalmājas"

Par tradicionālas amata prasmes uzturēšanu - zirgu lietas
www.apkalmajas.lv

Jāzepam Čerņavskim un Jāzepam Caicam

Polikarpa Čerņavska keramikas māja

Par tradicionālas amata prasmes uzturēšanu – Latgales podniecība
www.celotajs.lv/lv/e/polikarpacernavska

Ivetai un Oskaram Celkartiem -

Zvejnieku sēta „Dienīšas”

Par piekrastes zvejnieku tradīciju uzturēšanu
www.dieninas.com

Linardam Libertam -

BIO Bērzu sulas produkti no Libertu ģimenes

Par latvisko tradīciju mūsdienīgu attīstību
www.sula.lv

Sotnieku ģimenei - Skrīveru mājas saldējums

Par latvisku garšu ieviešanu saldējuma gatavošanā
www.majassaldējums.lv

Jānim Grantiņam -

Dzīvespriekša akadēmija „Liela muiža”

Par tradicionālas amata prasmes uzturēšanu – mucu gatavošana
www.muca.lv

Keramikim Valdim Pauliņam

Par tradicionālas amata prasmes daudzinašanu – podniecība
www.celotajs.lv/lv/e/valdis_paulins

Ceptuves saimei - Ceptuve “Lāči”

Par maizes kultūras daudzinašanu
www.laci.lv

Līgai Harčevskai - Zirgu sēta “Untumi”

Par zirgkopības tradīciju uzturēšanu
www.untumi.lv

Līgai un Aivaram Griķiem - Pirtslietu darbnīca

Par tradicionālas amata prasmes uzturēšanu – pirts lietas
www.pirtslietudarbnica.lv

KARTE AR 40 LATVISKĀ MANTOJUMA SAŅĒMĒJU SAIMNIECĪBĀM LATVIJĀ.

<http://www.celotajs.lv/lv/p/view/LatvianHeritageMap2014>

"LAUKU CEĻOTĀJS"
Kalnciema iela 40, Rīga, LV-1046, Latvija
T: +371 67617600, F: +371 67830041
E: lauku@celotajs.lv,
www.celotajs.lv

LAUKU CEĻOTĀJS